

VILNIAUS UNIVERSITETAS
FILOSOFIJOS FAKULTETAS
PSICHOLOGIJOS INSTITUTAS

Akvilė Rybelytė

Suvokto teismo sprendimo veiksniai

Magistro darbas

Teisės psichologijos studijų programa

Darbo vadovė/as: prof. dr. Gintautas Valickas

Vilnius, 2018

TURINYS

SUMMARY	4
PRATARMĖ.....	5
1. ĮVADAS	6
1.1. Racionalus pasirinkimas ir ribotas racionalumas	6
1.2. Dvi informacijos apdorojimo sistemos	7
1.3. Mąstymo euristikos	8
1.3.1. Patvirtinančioji euristika	10
1.3.2. Patvirtinančiosios euristikos aiškinimo būdai.....	13
1.3.3. Patvirtinančiąją euristiką lemiantys veiksniai.....	14
1.3.4. Inkaro efektas.....	16
1.3.5. Inkaro efekto aiškinimo būdai	17
1.3.6. Inkaro efektą lemiantys veiksniai	20
2. METODIKA	23
2.1. Tyrimo dalyviai	23
2.2. Tyrimo eiga	23
2.3. Duomenų analizės metodai	25
3. REZULTATAI.....	25
3.1. Bendroji tiriamųjų charakteristika.....	25
3.2. Teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimų sąsajos	25
3.3. Teisės bei kitų studijų programų studentų teisėjo elgesio teisingumo, teismo sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimai	27
3.4. Patvirtinančiosios euristikos tyrimo rezultatai	28
3.5. Inkaro efekto tyrimo rezultatai	43
4. REZULTATŲ APTARIMAS.....	47
IŠVADOS	50
LITERATŪRA	51
PRIEDAI.....	56
1 priedas. Demografinių duomenų anketa	56

SANTRAUKA

„Suvokto teismo sprendimo veiksniai“. Akvilė Rybelytė. Vilnius, Vilniaus universitetas, 2018. 55 psl.

Tai, kaip žmonės vertina teismo sprendimus, yra susiję su jų požiūriu į teismų sistemą bei valstybės institucijas. Palankiai vertindami šias institucijas, žmonės yra labiau linkę vykdyti teismo sprendimus bei laikytis įstatymų. Tačiau yra žinoma, kad teismo sprendimuose, kaip ir kitose gyvenimo srityse, gali būti taikomi intuityvūs sprendimo priėmimo būdai, vadinami mąstymo euristicomis. Vienos iš jų yra patvirtinančioji euristika ir inkaro efektas. Dauguma tyrimų, susijusių su šiais intuityviais sprendimo priėmimo būdais, analizuoja sprendimo priėmimo veiksnius, o tyrimų, siekiančių išsiaiškinti, nuo ko priklauso teismo sprendimų vertinimas, trūksta. Šio tyrimo tikslas yra ištirti sąsajas, kaip tarpusavyje yra susiję teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes, vertinimai, kaip šiuos vertinimus veikia mąstymo euristikos (patvirtinančioji euristika ir inkaro efektas), bei kokią įtaką vertinimams turi teisės žinios. Tyrime dalyvavo 368 dviejų Vilniaus universitetų studentai, kurių amžius svyravo nuo 18 iki 43 metų (73,4 proc. dalyvių – moterys, 26,6 proc. – vyrai). 60,1 proc. tyrimo dalyvių sudarė teisės studentai, o 39,9 proc. – kitų studijų programų studentai. Atliktas kvaziekperimentas, dalyviams pateikiant trijų bylų medžiagą ir priimtus teismo sprendimus. Gauti rezultatai parodė, kad teismo sprendimo bei teisėjo elgesio teisingumo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimas priklauso nuo to, ar teismo sprendimas sutampa su žmogaus nuomone. Teismo sprendimo ir bei teisėjo elgesio teisingumo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimas taip pat priklauso nuo to, kokia informacija apie šalių kaltumą ar nekaltumą yra pateikiama bylos medžiagoje. Be to, tyrimo metu pastebėta, kad bylos medžiagoje nurodyti skaičiai lemia kiekybinio sprendimo (skiriamos kompensacijos, bausmės bei baudos) dydį. Rezultatai atskleidė svarbius veiksnius, tokius kaip patvirtinančioji euristika ir inkaro efektas, kurie gali lemti teismo sprendimo vertinimą.

Raktiniai žodžiai: teismo sprendimo vertinimas, patvirtinančioji euristika, inkaro efektas.

SUMMARY

„The Factors of Perceived Court Decisions“. Akvilė Rybelytė. Vilnius, Vilnius university, 2018. 55 pages.

The way people perceive court decisions is related to attitude toward law system and public authorities. Positive attitude towards these authorities has an impact on whether people accept and abide by the courts' decision and by the law. But court decisions often are affected by the intuitive decision-making strategies, also known as cognitive heuristics. The confirmation bias and anchoring effect are often explored in legal context. Most of the research on intuitive decisions in courts investigates only factors of decision making but not an evaluation of these decisions. The objective of this research is to explore the relations between the evaluations of court decision, judges' behavior, legal reasoning and attentiveness to case material. Also we aim to investigate how cognitive heuristics (confirmation bias and anchoring effect) will affect these evaluations and what impact on these evaluations has the knowledge. The present study was designed to investigate the factors that could affect evaluation of court decisions. The participants were 368 students of two universities of Vilnius, aged between 18-43 years old (26,6% - males and 73,4% - females). Also 60,1% of participants were the law students and 39,9% - students of other programs. The design of this study is quasi-experimental. The results of this study indicate that people are tend to evaluate court decision more favorably, when it is consistent with their opinion. Also, results indicate that evaluation of court decisions depends on the assumptions about the guilt of litigants. Besides that, the numeric value mentioned in experimental material affects the decision related with the size of value. These results revealed the important factors that could influence the evaluation of court decisions - confirmation bias and anchoring effect.

Key words: evaluation of court decision, confirmation bias, anchoring effect.

PRATARMĖ

Kreipdamiesi į teismą žmonės tikisi, kad jų problemos bus sprendžiamos objektyviai ir nešališkai. Jie mato teismą kaip neutraliai ginčus sprendžiančią instituciją, kuri priimdama sprendimus vadovaujasi tik įstatymais ir nustatytais taisyklėmis (Tyler, 2007). Tačiau sprendžiant daugumą teisinių ginčų yra neįmanoma pasiekti absoliučiai racionalaus sprendimo. Problemos yra labai komplikotos, informacija dažnai nepakankama ir prieštaringa, į tyrimą įsitraukia daug asmenų, turinčių skirtingus tikslus, arba dėl didelio teisėjų darbo krūvio trūksta laiko, skirto priimti tinkamą sprendimą. Tokiais atvejais žmonės remiasi intuityviais ir neįsąmonintais sprendimo priėmimo būdais, vadinamais mąstymo euristikomis (Gigerenzer, 2006). Pavyzdžiui, yra žinoma, kad žmonės linkę tendencingai patvirtinti savo hipotezes. Jie selektyviai atsirenka ir palankiau vertina informaciją, kuri atitinka jų turimą nuomonę (Oswald & Grosjean, 2004; Burke, 2006; Ask & Granhag, 2005). Tokia tendencija vadinama patvirtinančiąja euristika. Ši euristika dažnai pastebima ir teisiniame kontekste, kuomet iš anksto suformuota prielaida trukdo nešališkai rinkti įrodymus bei priimti visiškai racionalius sprendimus. Tai gali būti rimtų klaidų šaltinis, kuomet dėmesys kreipiamas tik į prielaidą patvirtinančius įrodymus, tuo tarpu jos nepatvirtinantys įrodymai nesąmoningai ignoruojami (Hill, Memon, & McGeorge, 2008; Burke, 2006). Šios klaidos gali būti susijusios su neteisingu apkaltinimu, kuomet nekaltas žmogus turi prisiimti atsakomybę, o kaltas – nenubaudžiamas (O'Brien & Ellsworth, 2006).

Taip pat yra žinoma, kad žmonės yra linkę lyg už inkaro „užsikabinti“ už reikšmingų ar atsitiktinių skaitinių reikšmių ir jomis remtis priimant sprendimą. Pavyzdžiui, teismuose įtaką teisėjo sprendimui gali daryti prokuroro pasiūlyta bausmė ar atsitiktinai išgirsta informacija, apie galimą sprendimą bei jo dydį (Englich, Mussweiler & Strack, 2006; Miller, 2013). Tai taip pat trukdo priimti visiškai racionalų sprendimą, nes jį gali paveikti nereikšmingos ir sąmoningai nesuvokiamos aplinkos užuominos. Kadangi inkaro efektas gali pasireikšti ir teisiniame kontekste, jis taip pat, kaip ir kitos mąstymo euristikos, gali sukelti rimtas klaidas ir paskatinti netinkamų, neadekvačių bausmių skyrimą (Miller, 2013).

Mes nė vienas negalime išvengti mąstymo euristikų, tačiau labai svarbu yra jas atpažinti ir kiek įmanoma labiau sumažinti jų pasireiškimo laipsnį (Judson, 2017).

Nors yra atlikta nemažai euristikų pasireiškimo teisiniame kontekste tyrimų, daugiausia jie yra susiję su pačiu sprendimo priėmimu, o jų vaidmuo vertinant teismo sprendimus nėra aiškus. Teigiama žmonių patirtis su teismais lemia teigiamą požiūrį į valstybės institucijas bei įstatymus

ir jų laikymąsi. Palankiai vertindami teismo sprendimus, žmonės yra labiau linkę pasitikėti teisine sistema ir laikytis įstatymų (Tyler, 2007). Dėl šių priežasčių yra svarbu tirti, nuo kokių veiksnių gali priklausyti teismo sprendimų vertinimas. Žinodami ir suprasdami šiuos veiksnius, tiek visuomenė, tiek ir teisinės sistemos atstovai, galėtų prisidėti prie teismų veiklos gerinimo bei pasitikėjimo teismais ir teisine sistema didinimo.

1. ĮVADAS

1.1. Racionalus pasirinkimas ir ribotas racionalumas

Kurį laiką mokslininkai, tyrę sprendimų priėmimą, buvo pasidaliję į dvi dalis. Vieni teigė, kad žmonės yra visiškai racionalūs ir sprendimą priima apsvarstę ir išanalizavę visas galimas alternatyvas. Pagal šią Racionalaus pasirinkimo teoriją (angl. *Rational Choice Theory*), kurios autoriai – John Von Neumann ir Oskar Morgenstern (1944), žmonės pasirenka pačią vertingiausią sprendimo alternatyvą, racionaliai pasvėrę kiekvienos iš jų naudą ir kainą (Von Neumann & Morgenstern, cit. iš Montgomery, 2006).

Tačiau vis daugiau mokslininkų laikosi nuomonės, kad žmonės yra tik dalinai racionalūs (Simon, 1955, 1972; Tversky & Kahneman, 1974). Kaip teigia Riboto racionalumo teorijos (angl. *Bounded Rationality*) autorius Simon (1955), sprendimo priėmimas yra susaistytas tam tikrų kognityvinių informacijos apdorojimo ribotumų. Jis neneigė, kad žmonės yra racionalūs, tačiau pabrėžė, kad tam tikrais atvejais visiškai racionaliai apsvarstyti sprendimo alternatyvas neįmanoma (Simon, 1955; Snook & Cullen, 2009). Minėti ribotumai gali būti susiję su situacijos kompleksiskumu, informacijos trūkumu, ribotais kognityviniais gebėjimais apdorojant ir analizuojant informaciją, laiko priimti sprendimą trūkumu, prieštariniais tikslais ar jų preferencijomis. Nors žmonės stengiasi priimti sprendimą kiek įmanoma racionaliau, sprendimai dažnai yra ne visai optimalūs ir racionalūs, o veikiami minėtų ribotumų, pavyzdžiui, informacijos trūkumo (Simon, 1955). Tokiais atvejais yra itin sunku pasverti visas įmanomas sprendimo alternatyvas, todėl žmonės naudojami tam tikromis intuityviomis ir nesąmoningomis sprendimo priėmimo strategijomis, kurios vadinamos mąstymo euristicomis (Engel & Gigerenzer, 2006).

Taigi riboto racionalumo teorija išskėlė svarbią idėją, jog tam tikromis sąlygomis yra sudėtinga arba neįmanoma priimti visiškai racionalaus ir apgalvoto sprendimo. Kaip teigia Lee (2011), riboto racionalumo teorija gali būti interpretuojama kaip racionalus sprendimas, esant informacijos trūkumui arba jos apdorojimo ribotumams.

Galima daryti išvadą, kad žmonės, priklausomai nuo išorinių ir vidinių veiksnių, priimdami sprendimą vadovaujasi tiek racionaliais, tiek intuityviais informacijos apdorojimo ir sprendimo priėmimo būdais. Šiuos dvilypius kognityvinius procesus galima suskirstyti į dvi atskiras rūšis, arba kitaip – dvi sistemas.

1.2. Dvi informacijos apdorojimo sistemos

Svarbiausia šio dviejų funkciškai skirtingų – racionalių ir intuityvių – psichikos procesų atskyrimo prielaida yra ta, kad psichikos procesai, susiję su mąstymu, gali būti išskirti į dvi atskiras kategorijas, priklausomai nuo to, ar jie veikia automatiškai ar ne (Gawronski, Sherman, & Trope, 2014). Pagrindinis šio skirstymo bruožas yra tas, kad jis aiškina skirtingų rūšių įvesčių (iš aplinkos gaunamų stimulų, užuominų) ir išvesčių (elgesio bei sprendimų, nuomonės) ryšius, remiantis dviem dichotomiškais psichiniais mechanizmais (Gawronski, Sherman, & Trope, 2014).

Jau dvidešimtojo amžiaus pradžioje S.Freud savo darbuose išskyrė pirminius ir antrinius psichikos procesus. Pirminiai procesai, anot jo, vyksta nesąmoningame psichikos lygmenyje, yra susiję su poreikių tenkinimu ir malonumu, yra įgimti. Tuo tarpu antriniai procesai yra susiję su loginiu mąstymu, samprotavimu, jie išsivysto raidos metu (Freud, cit. iš Brakel & Shewrin, 2003).

Vėliau pasirodę kitų autorių darbai stipriai nenutolo nuo pirminės Freudo idėjos apie dviejų rūšių kognityvinius procesus. Tiesa, skirtingi autoriai pabrėžia šiek tiek skirtingus šių procesų aspektus. Pavyzdžiui, Sloman (cit. iš Gigerenzer & Regier, 1996) išskiria asociatyvinius ir taisyklėmis paremtus procesus. Asociatyvi sistema, anot jo, yra dažniausiai nesąmoninga, remiasi panašumais, veikia refleksyviai, o taisyklėmis paremta sistema apibūdinama kaip produktyvi, sistematiška, logiška. Panašiai skirstoma gali būti į sąmoningus - nesąmoningus, intuityvius - racionalius, automatiškus - kontroliuojamus, pirminius – antrinius procesus, intuiciją - apgalvojimą, ir pan. (Gigerenzer & Regier, 1996; Sloman, 2014; Baumeister & Bargh, 2014).

Nors šių dviejų rūšių procesų apibūdinimai ne visada tiksliai sutampa, vis dėl to matomi aiškūs jų panašumai. Mokslininkai Stanovich ir West (2000) subendrina šiuos procesus ir pavadino juos I-ąja bei II-ąja sistemomis. Pats Stanovich su Evans (2013) pabrėžia, kad visi šie dvilypius kognityvinius procesus išskiriantys požūriai nėra tapatūs, o jų subendrinimas į dvi sistemas buvo nukreiptas būtent į samprotavimo ir sprendimo priėmimo procesų sritį.

I-a sistema yra apibūdinama kaip intuityvi, spontaniška, automatiška, daugiausia nesąmoninga, nereikalaujanti didelių skaičiavimo gebėjimų, pastangų, dėmesio koncentracijos. Ji yra susijusi su asmeniniais, socialiniais, nuo konteksto priklausančiais sprendimais. Beje, emocijų

įtaka sprendimui taip pat paprastai kyla iš I-os sistemos procesų (Stanovich & West, 2000; Guthrie, Rachlinski, & Wistrich, 2007).

Tuo tarpu II-a sistema apima įvairias ypatybes, charakterizuojančias kontroliuojamus procesus, tokius kaip analitinis mąstymas, bei atspindi sąmoningus, apgalvotus ar apskaičiuotus sprendimus. Jos veiklai reikia dėmesio koncentracijos, motyvacijos, skaičiavimo, analitinių gebėjimų bei kitų sąmoningų ir pastangų reikalaujančių kognityvinių procesų, išmuktų taisyklių laikymosi (Stanovich & West, 2000; Kahneman, 2011). Tiesa, Evans ir Stanovich (2013) vėliau sukritikavo tokią dviejų sistemų terminologiją. Anot jų, ji gali klaidinti, sudarydama įspūdį, kad tik dvi sistemos veikia informacijos apdorojimo procese, nors iš tiesų sistemas sudaro didelė įvairovė pasižyminčių autonomiškų sistemų procesai. Taigi autoriai siūlo naują terminologiją – I-o ir II-o tipo informacijos apdorojimas. Šie terminai nurodo kokybiškai skirtingas informacijos apdorojimo formas, bet atsižvelgia į tai, kad daugialypės kognityvinės ar neurologinės sistemos gali persidengti (Evans & Stanovich, 2013).

Būtent I-oje sistemoje, ar kitaip tariant – I-o tipo informacijos apdorojimo procesuose – pasireiškia tam tikros intuityvios sprendimo priėmimo tendencijos, vadinamos mąstymo euristikomis. Jas aptarsime plačiau.

1.3. Mąstymo euristikos

Neapibrėžtumas yra neišvengiamas žmogaus būties aspektas. Daug reikšmingų pasirinkimų bei sprendimų turi būti paremti nuomone ar įsitikinimu apie kažkokio dalyko tikimybę, pavyzdžiui, kaltinamojo ar įtariamojo kaltę, rinkimų rezultatus, dolerio vertę ateityje ir pan. Kadangi mes paprastai neturime tinkamų ir adekvačių samprotavimo būdų, kurie galėtų tiksliai apskaičiuoti tokias tikimybes, intuityvūs sprendimai kartais gali būti vienintelis būdas, padedantis neapibrėžtoje situacijoje (Tversky & Kahneman, 2002). Tokie intuityvūs sprendimo būdai vadinami mąstymo euristikomis. Tai kognityvinės tendencijos, kuriomis žmonės vertina ir priima sprendimus, neapsvarstydami visos reikšmingos informacijos. Vietoje to, jie remiasi ribotu kiekiu užuominų, padedančių priimti sprendimą (Tversky & Kahneman, 1974; Peer & Gamliel, 2013). Engel ir Gigerenzer (2006) apibūdina mąstymo euristikas kaip paprastas strategijas, kurias žmonės naudoja priimdami sprendimus, turėdami ribotą laiko bei informacijos kiekį. Pavyzdžiui, tiksliai nežinodami, ar kažkoks įvykis įvyks, galime lyginti jį su panašiu buvusiu įvykiu ir taip

spręsti apie jo pasireiškimo tikimybę. Arba galime tendencingai ieškoti informacijos, kuri patvirtintų mūsų turimas nuostatas į konkretų žmogų, objektą ar įvykį (Engel & Gigerenzer, 2006).

Tačiau gali kilti klausimas, kodėl užuot vadovavęsi logika, maksimaliai apmąstydami galimus sprendimus ir jų pasekmes, žmonės remiasi euristikomis? Kai kurie autoriai teigia, kad euristikos atsiranda dėl ribotų kognityvinių (pvz., atminties) resursų (Bohner, Moskowitz, & Chaiken, 1995; Tversky & Kahneman, 1974). Nors euristinis mąstymo būdas tam tikrose situacijose gali būti adaptyvus, jis dažnai yra klaidingas ir sukelia klaidas. Remiantis šiuo požiūriu, ribotumai yra vidiniai, t. y. lokalizuojasi mūsų psichikos procesuose (Tversky & Kahneman, 1974). Panašaus požiūrio laikosi ir Bohner su kolegomis (1995), teigdami, kad žmonės kiek įmanoma labiau vengia energijos sąnaudų elgesiui bei kognityviniams procesams. Kaip teigia Allport, žmonių psichikos procesai yra varomi „mažiausių pastangų principo“ (Allport, cit. iš Bohner, Moskowitz, & Chaiken, 1995). Dėl šio principo, išvystomos tokios informacijos apdorojimo strategijos, kurios galėtų taupyti kognityvinius resursus ir energiją (Bohner, Moskowitz, & Chaiken, 1995; Kahneman, 2011).

Tačiau kiti autoriai laikosi visai kitokio požiūrio – euristikos, vietoje visiškai logiško sprendimo, yra naudojamos ne tik dėl ribotų kognityvinių resursų, tačiau labiau dėl to, kad išorinis pasaulis nesuteikia visiškai situacijos apibrėžtumo ir visiškai optimalus sprendimas yra neįmanomas (Engel & Gigerenzer, 2006).

Pabrėžiama, kad būtent tokiose neapibrėžtose situacijose pasireiškia intuityvūs sprendimo priėmimo būdai. Šiuo požiūriu ribotumai yra išoriniai, t. y. slypi mus supančioje aplinkoje (Engel & Gigerenzer, 2006; Simon, 1972; Gigerenzer, 2006). Laikantis šio požiūrio, euristikos yra ne problema, o būdas surasti sprendimą. Gigerenzer neneigia, kad žmonės turi ribotus kognityvinius išteklius, tačiau, anot jo, išorinės priežastys, tokios kaip situacijos sudėtingumas ar neaiškumas, yra esminės (Gigerenzer, 2006).

Taigi šie du skirtingi požiūriai pabrėžia skirtingas euristikų taikymo priežastis. Remiantis vienu požiūriu, intuityvius mąstymo būdus taikome dėl vidinių priežasčių – ribotų kognityvinių išteklių ir pastangų kuo efektyviau juos naudoti. Kitas požiūris nurodo, kad intuityviai sprendimus priimame dėl išorinių priežasčių, nes aplinka ir neapibrėžtos situacijos mums nesuteikia galimybės priimti visiškai racionaliai apgalvoto sprendimo.

Euristikų gali būti įvairių – vertinančių tikimybes, skaitines reikšmes, patvirtinančių mūsų turimą informaciją ir pan. Toliau aptarsime vienas iš žinomiausių euristikų – patvirtinančiąją euristiką ir inkaro efektą bei jų pasireiškimą teisės taikymo kontekste.

1.3.1. Patvirtinančioji euristika

Įvairių prielaidų ir hipotezių kūrimas būdingas ne tik moksle, bet ir kasdiniame mūsų gyvenime. Mes kuriame prielaidas apie įvairius įvykius, žmones, objektus ir siekiame jas patikrinti. Tačiau moksliniai tyrimai parodė, kad tikrindami išsikeltas prielaidas mes tendencingai siekiame jas patvirtinti (Oswald & Grosjean, 2004; Burke, 2006). Tendencija ieškoti ir palankiau vertinti tokią informaciją, kuri atitinka mūsų turimas nuostatas ir patvirtina prielaidas, yra vadinama patvirtinančiąja euristika (Ask & Granhag, 2005). Kitaip tariant, tai reiškia, kad žmonės ieško informacijos ir ją interpretuoja tokiais būdais, kurie leidžia patvirtinti ir trukdo atmesti turimą prielaidą (Oswald & Grosjaen, 2004).

Patvirtinančioji euristika veikia dviem mechanizmais – selektyvios informacijos paieškos ir šališko turimos informacijos interpretavimo (Ask & Granhag, 2005). Selektvyos informacijos paieškos mechanizmas yra susijęs su socialiniu ir loginiu hipotezių tikrinimu. Tikrindami, ar informacija apie tam tikrą įvykį ar objektą atitinka mūsų turimą hipotezę, žmonės linkę ieškoti informacijos, kuri tą hipotezę patvirtintų (Ask & Granhag, 2005). Jie yra linkę teikti didesnę svarbą hipotezės patvirtinimui, nei paneigimui, pervertinti su turimais įsitikinimais sutampančią informaciją bei nuvertinti tokią, kuri su įsitikinimais nesutampa (Burke, 2006; Kahneman, 2011).

Selektyvios informacijos paieškos mechanizmui iliustruoti pateiksime pavyzdžių. Vieno tyrimo metu dalyvių buvo paprašyta atrinkti klausimus iš pateikto sąrašo, pagal kuriuos vėliau reikės atlikti vieno asmens interviu. Pusei tiriamųjų buvo pateikta instrukcija atrinkti klausimus, kuriais remiantis bus apklausiamas ekstravertas, kitai pusei – atrinkti klausimus, kuriais remiantis bus apklausiamas introvertas. Tyrimo rezultatai pagrindė patvirtinančiosios euristikos egzistavimą (Snyder & Swann, cit. iš Burke, 2006). Tyrimo dalyviai atrinko tik tokius klausimus, kurie patvirtina jų turimą hipotezę, ir visai nesirinko tokių, kurie hipotezę paneigtų. Pavyzdžiui, tiriamieji, kurie turėjo apklausti ekstravertą, rinkosi tokius klausimus, kaip „Ką darytumėte, jei norėtume pagyvinti vakarėlio atmosferą?“. Tuo tarpu tiriamieji, kurie turėjo apklausti introvertą, rinkosi tokius klausimus, kaip „Kokiose situacijose norėtumėte būti labiau socialus?“ (Snyder & Swann, cit. iš Burke, 2006).

Autoriai Kassin, Goldstein ir Savitsky (2003) tokią prielaidos patvirtinimo tendenciją tyrė su teisės taikymu susijusiame kontekste. Prieš apklausiant tariamus įtariamuosius, dalis tiriamųjų buvo informuota, kad dauguma įtariamųjų yra kalti pavogę 100 dolerių, o likusi dalis tiriamųjų informuota, kad dauguma įtariamųjų yra nekalti. Interviu metu tiriamieji, kurie manė, kad jų apklausiamas asmuo yra kaltas, uždavinėjo daugiau tokių klausimų, kurie patvirtintų, o ne paneigtų, kaltę, bei labiau siekė išgauti prisipažinimą, darė didesnę spaudimą, nei tie, kurie manė, kad jų apklausiamas asmuo yra nekaltas (Kassin et al., 2003).

Panašius rezultatus gavo ir Hill, Memon ir McGeorge (2008). Šie autoriai dviem tyrimo dalyvių grupėms pateikė informaciją apie intelekto testą sprendusius ir galimai sukčiavusius asmenis. Vienai grupei buvo nurodyta 80 procentų testą sprendusių asmenų sukčiavimo tikimybė, o kitai – 20 procentų sukčiavimo tikimybė. Abiejų grupių tiriamieji turėjo apklausti galimai sukčiavusį arba nesukčiavusį asmenį. Gauti rezultatai atskleidė, kad tie tiriamieji, kurie tikėjo, kad jų apklausiamas asmuo sukčiavo testo metu, labiau siekė patvirtinti jo kaltumą ir užduoti tokius klausimus, kurie patvirtintų jų hipotezę (Hill, et al., 2008).

Šie tyrimai rodo, kad žmonės stengiasi patvirtinti, o ne paneigti savo turimas hipotezes. Dėl šios priežasties, jie ieško hipotezes patvirtinti padedančios informacijos. Kaip teigia Kahneman (2011), „II-a sistema tikrina hipotezes – pradeda kryptingą ir sąmoningą įrodymų paiešką, vadinamą teigiamo testavimo strategija“ (Kahneman, 2011).

Kalbant apie teisės taikymą, tokia „teigiamo testavimo strategija“ gali turėti neigiamų pasekmių. Tiriant nusikaltimus, ikiteisminio tyrimo tyrėjai ar prokurorai gali tendencingai ieškoti įrodymų, kurie patvirtintų nusikaltimą, ir dėti mažai pastangų, ieškant nusikaltimą galinčių paneigti įrodymų ar net tokius įrodymus ignoruoti (Ask & Granhag, 2005; Hill, et al., 2008, Burke, 2006; Judson, 2017).

Antras mechanizmas, kuriuo grindžiamas patvirtinančiosios euristikos veikimas, yra šališko turimos informacijos interpretavimo mechanizmas. Pagal šį mechanizmą, žmonės interpretuoja turimą informaciją taip, kad ji atitiktų jau turimus įsitikinimus (Ask & Granhag, 2005). Pavyzdžiui, viename Lord, Ross ir Lepper (1979) tyrime, tyrimo dalyviai, kurie turėjo teigiamas arba neigiamas nuostatas į mirties bausmę, skaitė mokslinius straipsnius, kuriuose pateikti argumentai arba palaikė, arba prieštaravo mirties bausmei. Rezultatai parodė, kad tiriamieji palankiau vertino tuos straipsnius, kurie sutapo su jų turimais įsitikinimais, t. y. palaikantys mirties bausmę labiau sutiko su straipsniais, palaikančiais jų poziciją šiuo klausimu.

Be to, tiriamieji vertino su turima nuomone sutampančius straipsnius kaip geresnius ir labiau įtikinančius. Tuo tarpu prieštaraujantys mirties bausmei tiriamieji palankiau vertino straipsnius, kuriose vyravo požiūris, prieštaraujantis mirties bausmei (Lord, Ross, & Lepper, 1979).

Toks šališkas informacijos interpretavimas gali būti žalingas teisės sistemoje. Pavyzdžiui, renkant ir vertinant tyrimui ar bylai reikšmingus įrodymus, jie gali būti klaidingai suprasti, t. y., tas pats įrodymas gali patvirtinti ne tik suformuotą, bet ir alternatyvią hipotezę, tačiau ji dažnai yra ignoruojama (Ask & Granhag, 2005).

Patvirtinančioji euristika gali pasireikšti ir teismo proceso metu. Mes negalime tiksliai žinoti, kiek teisinga yra kiekvienos ginčo šalies, dalyvaujančios teisme, įvykių versija. O kuomet duomenų nėra pakankamai, atsiranda labai daug vietos subjektyvumui ir šališkumui. Judson (2017) pabrėžia patvirtinančiosios euristikos pasireiškimą smurto prieš vaikus atvejais. Turimos nuostatos tokių nusikaltimų atžvilgiu daro įtaką medicinos ekspertų, ekspertų psichologų, tyrėjų, advokatų bei kitų į tyrimą įtrauktų asmenų įvykio vertinimui. Jų nesąmoningai šališkas medžiagos rinkimas bei interpretavimas, siekiant patvirtinti išsikeltą hipotezę dėl įvykio, gali lemti bylos baigčiai esminius sprendimus (Judson, 2017). Pavyzdžiui, medikas, įsitikinęs, kad vaikas yra sužalotas tyčia, gali tendencingai ieškoti patvirtinimo, kad konkretūs sužalojimai yra būdingi smurtiniams veiksams, arba bet kokius sužalojimus interpretuoti kaip smurtinius. Tuo tarpu informacija, kuri paneigtų šią hipotezę ir padėtų įrodyti, kad vaikas užsigavo žaisdamas ar nukritęs, gali būti nesąmoningai atmetama (Judson, 2017). Panašios tendencijos gali būti būdingos ir tyrėjams, ir liudytojams. Nors liudytojai prisiekia, kad teisme sakys tik tiesą, jų turima nuomonė apie įvykį taip pat gali paveikti jų pasakojimą (Judson, 2017).

Patvirtinančioji euristika gali paveikti teisėjus ir tuomet, kai jie išklauso ir vertina įrodymus. Ypač jie gali būti šališki informacijai, kuri patvirtina jų turimas prielaidas, ir gali nepaisyti įrodymų, kurie tų prielaidų neatitinka. Keletas tyrimų patvirtino patvirtinančiosios euristikos pasireiškimą teisėjų, advokatų, policijos pareigūnų grupėse. Pavyzdžiui, Rassin (2010) atliko tyrimą, kuriame policijos pareigūnams, advokatams bei teisėjams pateikė nužudymo tyrimo medžiagą, kurioje auka buvo psichiatrė, o įtariamoji – vieno iš jos klientų pavydi žmona. Vėliau tyrimo dalyviams buvo pateikta papildomų bylos faktų ir prašoma juos įvertinti kaip inkriminuojančius arba išteisinančius. Pusei tyrimo dalyvių buvo pateikta informacija apie antrą galimą įtariamąjį – policijai žinomą vyrą, grasinusį psichiatrei jau anksčiau. Rezultatai parodė, kad nepaisant papildomos informacijos, tyrimo dalyviai nebuvo linkę keisti savo pirminio vertinimo,

t. y., abi tiriamųjų grupės panašiai vertino bylos įrodymus ir kalta laikė pirmąją įtariamąją, nors pusei jų buvo pateikta informacija apie antrą galimą įtariamąjį (Rassin, 2010).

Šis tyrimas atskleidė, kad net ir profesionalai, kasdien susiduriantys su teisiniais sprendimais, gali neapsvarstyti visų galimų įvykio alternatyvų ir palankiau vertina tokią informaciją, kuri patvirtina išsikelto prielaidą (Rassin, 2010). Kaip minėjo Judson (2017), visi žmonės yra paveikiami šių tendencijų, nepaisant turimos patirties ir žinių.

1.3.2. Patvirtinančiosios euristicos aiškinimo būdai

Vienas iš pagrindinių patvirtinančiosios euristicos aiškinimų remiasi Festinger (1957) kognityvinio disonanso teorija. Anot šios teorijos, žmonės nuolat siekia suderintumo bei harmonijos tarp savo minčių, vertybių, nuostatų ir kitų kognityvinių elementų. Kognityvinis disonansas pasireiškia tada, kai atsiranda neatitikimas tarp mūsų turimų minčių, vertybių, jausmų, sprendimų, t. y. kai mes turime elgtis tokiu būdu, kuris prieštarauja mūsų nuostatoms, ar kai susiduriame su nuomone, visiškai priešinga mūsų nuomonei, vertybėms ar žinioms. Toks kognityvinis disonansas sukelia nemalonią psichologinę įtampą, kurios siekiama išvengti ar ją sumažinti (Festinger, 1957).

Kognityvinis disonansas gali pasireikšti tiek prieš priimant sprendimą, tiek jį priėmus. Pavyzdžiui, jei priėmus sprendimą pastebime daug jo trūkumų, o kartu ir nepriimto alternatyvaus sprendimo pranašumų, galime tendencingai ieškoti mūsų priimto sprendimo naudą patvirtinančios informacijos. Tuo tarpu sprendimo trūkumus atskleidžianti informacija gali būti tendencingai ignoruojama ar interpretuojama iškreiptai. Tokiu būdu kognityvinė sistema yra stabilizuojama ir diskomfortas sumažėja (Festinger, 1957). Pavyzdžiui, rūkantis žmogus žino rūkymo sukeliama žalą savo sveikatai, tačiau rūko toliau. Tokiu būdu atsiranda neatitikimas tarp jo elgesio ir nuostatų, kuris sukelia psichologinį diskomfortą. Tokį neatitikimą jis gali sumažinti dviem būdais:

1. Priderinant savo elgesį prie turimos informacijos, t. y. mesti rūkyti. Tokiu būdu jo elgesys atitiktų turimą informaciją ir kognityvinis disonansas sumažėtų.
2. Priderinant savo žinias bei nuostatas prie savo elgesio, t. y. rūkyti, tačiau ieškoti jam naudingesnės, rūkymo naudą patvirtinančios ar žalą sumažinančios informacijos. Jis gali bandyti racionalizuoti savo elgesį – teigti, kad rūkymo žala nėra tokia didelė, kad jis negali išvengti visų gyvenime tykančių pavojų, ar kad

metęs rūkyti, jis priaugtų svorio, o tai taip pat būtų žalinga (ar net žalingiau) jo sveikatai (Festinger, 1957).

Taigi pagal kognityvinio disonanso teoriją, siekdamas suderintumo tarp kognityvinių elementų ir vengdamas neatitikimo bei jo sukeliama diskomforto, žmogus gali tendencingai vengti informacijos, kuri nesutampa su jo turima informacija ir palankiau vertinti bei interpretuoti tokią, kuri su pastarąja sutampa. Ši tendencija glaudžiai susijusi su patvirtinančiąja euristika, o tiksliau, yra pagrindinė patvirtinančiosios euristikos ypatybė (Ness, 2017).

Kognityvinis disonansas taip pat yra siejamas su emocijomis, t. y. siekiant sumažinti kognityvinį disonansą, kartu yra siekiama sureguliuoti diskomfortą sukeliančią emocinę būseną (Jonas, Graupmann, & Frey, 2006). Šiai prielaidai pritaria ir Oswald bei Grosjean (2004), kurie teigia, kad turimos nuomonės paneigimas siejamas su nerimu ir kitomis neigiamomis psichologinėmis būsenomis. Šios neigiamos emocinės būsenos gali būti laikomos vienu iš patvirtinančiosios euristikos veiksnių, kuriuos aptarsime toliau.

1.3.3. Patvirtinančiąją euristiką lemiantys veiksniai

Vienas iš veiksnių, sustiprinančių patvirtinančiosios euristikos efektą, yra patiriamos emocijos ir nuotaika. Tyrimai rodo, kad negatyvi nuotaika sustiprina tendenciją patvirtinti savo turimas nuostatas (Jonas, et. al., 2006). Pavyzdžiui, tyrimo dalyvių buvo prašoma įsivaizduoti, jog jie laimėjo kelionę, ir pasirinkti vieną iš penkių galimų jos variantų. Po to pusei jų buvo rodoma itin nemaloni, o kitai pusei – juokinga vaizdo medžiaga. Peržiūrėjus vaizdo medžiagą, tyrimo dalyviams buvo pateikiama daugiau galimų kelionės alternatyvų. Rezultatai parodė, kad dalyviai, stebėję neigiamą nuotaiką sukeliančią medžiagą, buvo mažiau linkę keisti savo pirminį sprendimą, nei tie, kurie žiūrėjo juokingą medžiagą. Šio tyrimo autoriai aiškina, kad neigiama nuotaika ir taip sukelia psichologinį diskomfortą, o svarstant alternatyvius sprendimus kognityvinio disonanso sukeliama įtampa padidėtų dar labiau, todėl žmogus renkasi patvirtinti savo sprendimą, kad kognityvinė įtampa būtų kuo labiau sumažinta (Jonas, et. al., 2006).

Ness (2017) ypač pabrėžia pykčio ir gėdos įtaką patvirtinančiajai euristikai. Minėto autoriaus atliktas tyrimas parodė, kad pyktį bei gėdą išgyvenantys žmonės labiau linkę naudotis informacija, kuri sutampa ir patvirtina jų jau turimą nuomonę, palyginti su neutralias emocijas patiriančiais žmonėmis. Šie rezultatai aiškinami kiek kitaip, nei Jonas ir kolegų (2006) atlikto tyrimo rezultatai, ir labiau remiasi kognityvinės apkrovos požiūriu, t. y. tuo, kad negatyvi emocinė būseną neigiamai veikia kognityvinius procesus bei trukdo kritiniam mąstymui (Ness, 2017). Kiti

tyrimai parodė, kad pyktį patiriantys žmonės yra mažiau linkę keisti savo nuomonę bei požiūrį, palyginti su gėdą patiriančiais arba neutralią būseną išgyvenančiais žmonėmis (Agrawal, Han, & Duhacheck, 2012).

Emocijų vaidmuo yra ypač reikšmingas mūsų požiūriui į tam tikrus įvykius. Pavyzdžiui, smurto prieš vaikus atvejai turi ryškų emocinį foną, kuris sustiprina mūsų pozicijas bei neigiamą požiūrį į smurtautoją. Taigi kuo labiau esame įsitikinę jo kalte, tuo labiau siekiame tą kaltę patvirtinti (Judson, 2017).

Kitas veiksnys, sustiprinantis patvirtinančiosios euristikos efektą yra motyvacija. Anot Correia (2011), savo požiūrio šališkas argumentavimas yra susijęs su motyvacija būti teisiu. Kai žmogus jaučiasi teisus, kyla pasididžiavimo jausmas, todėl kai kurie gali ginčytis vien dėl paties ginčo proceso, o ne dėl tikrosios tiesos išaiškinimo. Tuo tarpu kito požiūrio perėmimas gali būti siejamas su ginčo pralaimėjimu, o tai sukeltų nemalonius jausmus. Taigi asmuo taip įtiki turima informacija, kad tampa ganėtinai sunku atskirti, ar jis sąmoningai ar nesąmoningai tampa šališkas. Pavyzdžiui, aršiai savo klientą ginantis advokatas gali būti taip stipriai motyvuotas laimėti bylą, kad pats ima akiai tikėti savo kliento įvykių versija (Correia, 2011).

Dar vienas patvirtinančiosios euristikos veiksnys yra kognityvinė apkrova (Hernandez & Preston, 2012). Tam, kad galėtume kritiškai ir detalai apsvarstyti visas prielaidų ir sprendimų alternatyvas, mums reikia nemažai kognityvinių išteklių. Dėl šios priežasties, esant didelei kognityvinei apkrovai (pvz. triukšmui), patvirtinančiosios euristikos efektas gali sustiprėti (Hernandez & Preston, 2012). Tačiau įdomu yra tai, kad neaiškiai pateikta informacija gali sumažinti patvirtinančiosios euristikos pasireiškimą. Vieno tyrimo metu, dalyviams informacija popieriuje buvo pateikta dviem būdais – ryškiai, aiškiai ir riškiai, arba atvirkščiai – neaiškiai ir sunkiai suprantamai. Paaiškėjo, kad antrosios grupės dalyviams patvirtinančioji euristika pasireiškė mažiau, nei tiems, kurie gavo aiškią informaciją. Anot tyrimo autorių, neaiškiai pateikta informacija gali paskatinti didesnę dėmesio koncentraciją ir suaktyvinti kognityvinius procesus, o dėl to pagerėja mąstymo procesas ir žmogus mažiau naudojami intuityviais sprendimo priėmimo būdais (Hernandez & Preston, 2012).

Minėti darbai leidžia daryti išvadą, kad patvirtinančiosios euristikos pasireiškimui įtakos turi tiek vidiniai, tiek išoriniai veiksniai. Kaip jau minėta, prielaidos paneigimas ir taip sukelia psichologinį diskomfortą, todėl siekiant priimti kiek įmanoma objektyvesnį sprendimą, reikėtų vengti jį sukeliančių veiksnių – negatyvių emocinių būsenų bei didelės kognityvinės apkrovos.

1.3.4. Inkaro efektas

Mes kasdien susiduriame su dideliais kiekybinės informacijos srautais. Pavyzdžiui, mes vertiname, ar mums užteks pinigų konkrečiam pirkiniui, kiek laiko užtruks kelionė nuo taško A į tašką B, kiek kilometrų reikės nuvažiuoti iki objekto, ir pan. Nors žmonės gali gana tiksliai apskaičiuoti ir įvertinti skaitines reikšmes, tačiau šie apskaičiavimai dažnai yra veikiami įvairių veiksnių, tokių kaip nuotaika, motyvacija, ankstesnės žinios, ir pan. (Smith, 2011). Viena iš mąstymo euristikų, kuri yra susijusi su kiekybinės reikšmės įvertinimu yra inkaro efektas. Jis pasireiškia tada, kai žmonės turi įvardinti jiems tiksliai nežinomą skaitinę reikšmę (Kahneman, 2011). Kaip aiškina Tversky ir Kahneman (1974), žmonės, priimdami sprendimus, kuriems reikia kiekybinio įvertinimo, remiasi kažkokiu atskaitos tašku, kuris nulemia galutinį sprendimą. Ši pradinė vertė ar atskaitos taškas gali slypėti sprendimą priimančio žmogaus aplinkoje (pvz., pateikiamas per klausimą) arba būti apytikslio skaičiavimo rezultatu.

Mokslininkai tyrinėja, kaip atsitiktiniai skaičiai veikia mūsų sprendimus. Pavyzdžiui, Kahneman ir Tversky (1974) atliko tyrimą, kuriuo siekė patvirtinti inkaro efektą. Sukdami ratą, kuris sustodavo tik ties skaičiais 10 ir 65, šie autoriai prašė tiriamųjų nurodyti, ar Afrikos šalių Jungtinėse Tautose yra daugiau, ar mažiau už laimės rate išsuktą skaičių, o paskui nurodyti, kiek procentų Jungtinių Tautų sudaro Afrikos šalys (Tversky & Kahneman, 1974). Eksperimento rezultatai parodė, kad tiriamieji, kurie matė skaičių 10, išsuktą laimės rate, Afrikos šalims Jungtinėse Tautose priskyrė mažesnę procentą (25 procentus), o tie, kurie matė didesnę skaičių (65) – priskyrė didesnę procentą (45 procentus). Šis eksperimentas buvo vienas iš pirmųjų, patvirtinusių inkaro efekto egzistavimą ir parodė, kad vertinimai būna artimi tam skaičiui, apie kurį galvojama (Tversky & Kahneman, 1974; Kahneman, 2011). Šie rezultatai taip pat parodė, kad inkaro efektas pasireiškia net esant visiškai nereikšmingiems ir atsitiktiniams inkarams (Miller, 2013).

Be atsitiktinių inkarų, įtaką sprendimams gali daryti ir aplinkos pasiūlyti inkarai (pvz., klausiant, ar metinė oro temperatūra Vokietijoje yra didesnė ar mažesnė už 20° C). Šiuo atveju žmogus „prisikabina“ prie pasiūlyto inkaro (20 ° C) ir remiasi juo, kaip atskaitos tašku (Mussweiler & Strack, 1999). Aplinkos pasiūlyto inkaro poveikį taip pat gali iliustruoti inkaro efekto tyrimuose prokurorų siūloma bausmė teisėjams. Englich su kolegomis (2006) atliko kelių dalių tyrimą, siekdami išsiaiškinti nereikšmingo inkaro poveikį teisėjų bei prokurorų sprendimams. Jie pateikė teisėjams bei prokurorams bylos medžiagą ir prašė įsivaizduoti, kad jie yra šios bylos teisėjai ir turi kaltinamajam skirti bausmę. Tyrimo metu buvo pateikiami dideli arba maži inkarai, susiję su

bausmės dydžiu. Jie buvo pateikti žurnalisto klausimuose (pavyzdžiui, klausiant, ar teisėjas skirtų vienerių, ar trejų metų laisvės atėmimo bausmę), arba prokuroro siūlyme dėl skirtinos laisvės atėmimo bausmės. Kitoje tyrimo dalyje tiriamaisiais buvo pradedantieji teisininkai, neseniai įgiję teisininko išsilavinimą ir turintys nedaug profesinės veiklos patirties. Šiuo atveju inkaras buvo pačių tiriamųjų mestų lošimo kauliukų taškų skaičius. Rezultatai parodė, kad visais atvejais profesionalų ar pradedančiųjų teisininkų sprendimai buvo paveikti inkarų. Jie skyrė griežtesnes bausmes, kai buvo pateiktas didesnis atsitiktinis arba nereikšmingas inkaras, nei kai jis buvo mažesnis. Šis tyrimas atskleidė, kad inkaro efektas pasireiškia nepaisant turimų profesinių žinių bei patirties (Englich, Mussweiler & Strack, 2006).

Inkaro efektas pasireiškia ne tik tada, kai aplinkoje yra pateikiama pradinė objekto vertė arba atsitiktinis skaičius, bet ir tada, kai asmuo grindžia savo vertinimą nebaigto, intuityvaus skaičiavimo rezultatu (Tversky & Kahneman, 1974).

Šį efektą gali paaiškinti intuityvaus kiekybinio įvertinimo tyrimas. Tversky ir Kahneman (1974) pateikė mokiniams dvi eilutes skaičių, kuriuos reikėjo sudauginti per 5 sekundes. Skaičiai eilutėse buvo tie patys, tačiau pateikti skirtinga tvarka – pirmajai grupei reikėjo sudauginti skaičius nuo 8 iki 1, o antrajai - nuo 1 iki 8. Tyrimo autoriai kėlė prielaidą, kad inkaro efektas pasireišk ir šiuo atveju, t. y. tiriamieji „užsikabins“ už pirmųjų sandaugų rezultatų ir didesnius skaičius iš pradžių dauginę mokiniai pateiks didesnius atsakymų skaičius, o iš pradžių dauginę mažesnius skaičius – mažesnius atsakymų skaičius. Šios prielaidos pasitvirtino ir gauti rezultatai parodė, kad pirmosios grupės tiriamųjų atsakymų vidurkis buvo 2250, o antrosios – 512, nors teisingas atsakymas iš tiesų yra 40320 (Tversky & Kahneman, 1974). Tai dar kartą parodo, kad skaičiuodami žmonės pateikia apytiksles reikšmes, remdamiesi pirmais apskaičiuotais rezultatais.

1.3.5. Inkaro efekto aiškinimo būdai

Nors yra atlikta nemažai tyrimų, patvirtinančių inkaro efektą, kognityviniai jo veikimo mechanizmai nėra visiškai aiškūs (Turner & Schley, 2016). Mokslininkai kelia įvairias prielaidas, aiškindamiesi, kaip inkaras veikia sprendimus. Anot Smith (2011), paaiškinti, kodėl pasireiškia inkaro efektas, galima trimis būdais.

Pirmasis aiškinimas remiasi Tversky ir Kahneman (1974) „Prisikabinimo prie inkaro“ teorija (angl. *Anchoring-and-Adjustment Theory*). Anot šios teorijos, skaitinė reikšmė (inkaras) yra pateikiama kaip reikšmingas atspirties taškas, už kurio „užsikabinama“. Prie šios reikšmės

žmogus derina savo sprendimą. Atsakymas yra generuojamas tol, kol pasiekama labiausiai tikėtina reikšmė. Kadangi reikšmė, kurią turi nustatyti žmogus, jam yra nežinoma, jos intervalas gali būti be galo didelis. Dėl šios priežasties įvertinant nežinomą skaitinę reikšmę, yra remiamasi inkaru (Tversky & Kahneman, 1974; Smith, 2011).

Pagal kitą inkaro efekto veikimo aiškinimą, žmonės, priimdami sprendimus, tendencingai atsirenka informaciją, kuri patvirtina jų išsikelto hipotezę. Mussweiler ir Strack (1999), aiškindami inkaro efekto pasireiškimą, pateikia selektyvaus pasiekiamumo modelį (angl. *Selective Accessibility Model*). Šis modelis sukurtas remiantis dviem hipotezėmis – selektyvumo ir pasiekiamumo. Anot selektyvumo hipotezės, žmogus, prieš priimdamas sprendimą, bando įvertinti, ar galutinis sprendimas yra toks pat, kaip inkaras. Taigi, žmogus tendencingai ieško ir atsirenka šią prielaidą patvirtinančią informaciją. Pavyzdžiui, tiriamieji, kurių buvo paprašyta atsakyti, ar metinės temperatūros vidurkis Vokietijoje yra didesnis ar mažesnis už 20°C, tikrins hipotezę, kad vidutinė temperatūra yra 20°C. Kadangi žmonės yra linkę labiau patvirtinti nei paneigti hipotezes, jie ieško informacijos, kuri patvirtina inkaro lygybę pirminei reikšmei, t. y. tokios informacijos, kuri patvirtintų hipotezę, kad vidutinė metinė oro temperatūra Vokietijoje yra būtent 20°C. Pavyzdžiui, jie gali atsiminti, kad vasarą temperatūra net viršija 20°C, kad jau pavasarį temperatūra gali tiek pakilti, ar kad žmonės tokiu metu dažnai dėvi vasarinius rūbus, ir pan. (Mussweiler & Strack, 1999). Anot pasiekiamumo hipotezės, tokia selektyvi informacijos paieška, siekiant patvirtinti prielaidą, padidina jos pasiekiamumą atmintyje. Dėl šios priežasties ši informacija panaudojama priimant sprendimą (Mussweiler & Strack, 1999).

Pagal selektyvaus pasiekiamumo modelį, inkaro efekto veikimas yra panašus į patvirtinančiosios euristikos veikimą. Abi šios euristikos pasižymi tendencinga informacijos paieška, siekiant patvirtinti hipotezę. Skirtumas tik tas, kad inkaro efektui būdinga konkreti hipotezė, t. y., kad sprendimas yra toks pat kaip ir inkaro reikšmė (Chapman & Johnson, 2002).

Trečiasis inkaro efekto aiškinimo būdas remiasi užuominomis (angl. *priming*). Šios užuominos gali paaiškinti atsitiktinių inkarų efektą. Tai reiškia, kad žmonės priima sprendimus, vadovaudamiesi nesąmoningomis užuominomis, užkoduotomis trumpalaikėje atmintyje, nepriklausomai nuo to, kur bei kokiam kontekste jos yra užkoduotos. Pagal skaitinę užuominą (angl. *numeric priming*), bet koks skaičius, net ir visai nereikšmingas, iš pradžių yra koduojamas mūsų trumpalaikėje atmintyje. Kuomet mums reikia įvardinti nežinomą skaitinę reikšmę, trumpalaikėje atmintyje užkoduoti skaičiai yra lengviausiai prieinami bei atkuriami, ir gali tapti

inkaru bei veikti mūsų sprendimus (Wilson, Houston, Ettliling, & Brekke, 1996; Turner & Schley, 2016; Smith, 2011). Pavyzdžiui, vieno tyrimo metu studentų buvo prašoma atsakyti, kiek maždaug jų miesto šeimos gydytojų telefono numerių yra telefonų knygoje. Jų atsakymai priklausė nuo visiškai nereikšmingo skaičiaus – draugo namų adreso, įvardinto prieš tyrimą (Wilson, Houston, Ettliling, & Brekke, 1996). Panašius tyrimus atliko Critcher ir Gilovich (2008).

Jie pateikė dviem grupėms tyrimo dalyvių skirtingas to paties futbolo žaidėjo nuotraukas. Vienoje nuotraukoje žaidėjas vilkėjo 54-o numerio marškinėlius, o kitoje – 94-o numerio. Dalyvių buvo klausama, kokia tikimybė, kad šis žaidėjas pataikys į vartus. Rezultatai atskleidė, kad tikimybė, jog žaidėjas pataikys į vartus, buvo laikoma didesne tada, kai jis vilkėjo 94-o numerio marškinėlius, nei 54-o (Cricher & Gilovich, 2008). Kito tyrimo metu studentams buvo pristatyti fiktyvūs nauji mobiliųjų telefonų modeliai. Vienai grupei pateikti telefonai vadinosi P17, o kitai grupei pateikti – P97. Tuomet studentų buvo klausama, kokio dydžio pardavimai laukia šių naujų telefonų. Kaip ir tikėtasi, tyrimo dalyviai, kuriems buvo pristatyti P97 modelio telefonai, įvardino didesnę pardavimų procentą, nei tie, kurie susipažino su P17 telefonais (Cricher & Gilovich, 2008).

Inkaro efektą gali sukelti ne tik atsitiktinis skaičius, bet ir žodinis ar vizualinis dydžio suvokimas. Šis efektas vadinamas dydžio užuomina (angl. *magnitude priming*) (Oppenheimer, LeBoeuf, & Brewer, 2008). Atliekant skaičiavimą, mus pasiekia įvairi su dydžiu susijusi informacija. Tai gali būti net vizualiai išreikšta informacija, pavyzdžiui, tam tikros linijos ilgis (Oppenheimer, LeBoeuf, & Brewer, 2008). Pavyzdžiui, Strack ir Mussweiler (1999) atliktame tyrime tyrimo dalyviams buvo pateikti klausimai apie konkrečių skaitinių reikšmių dydžius (pvz., kokie yra L. da Vinčio gimimo metai, oro temperatūra Antarktidoje ir pan.). Tiesa, vienai tiriamųjų grupei klausimai buvo formuluojami su mažo dydžio užuomina (pvz., „Ar Elbės upė yra *ilgesnė* už 890 kilometrų?“ arba „Ar Elbės upė yra *trumpesnė* už 890 kilometrų?“). Paskui tiriamųjų buvo klausama, koks yra Elbės ilgis. Rezultatai parodė, kad tiriamieji tendencingai nurodė trumpesnę upės ilgį, kai klausimas buvo formuluojamas su mažesnio dydžio užuomina, t. y. klausiant, ar upė yra trumpesnė už 890 kilometrų, nei tada, kai buvo klausama, ar upė yra ilgesnė už 890 kilometrų (Strack & Mussweiler, 1999).

Užuominos apie dydį gali būti išreikštos ne tik verbaliai, bet ir vizualiai. Viename tyrime dalyvių buvo prašoma perbraižyti tris linijas. Po to jų buvo prašoma atspėti, kokio ilgio yra Misisipės upė. Tyrimo dalyviai, kurie turėjo perbraižyti ilgesnes linijas, vidutiniškai nurodė, kad

šios upės ilgis yra 1224 mylios, o tie, kurie braižė trumpesnes, nurodė 74 mylių upės ilgį (Oppenheimer, LeBoeuf, & Brewer, 2008).

Taigi esminė šių užuominų prielaida yra ta, kad inkaro efektą gali sukelti visiškai nereikšminga su dydžiu susijusi informacija, užkoduota trumpalaikėje atmintyje. Tai gali būti bet koks skaičius, vizualinė ar verbalinė informacija, kurią lengviausia atkurti, nepaisant to, kokia jos kilmė bei pateikimo kontekstas.

1.3.6. Inkaro efektą lemiantys veiksniai

Vienas iš galimų veiksnių, lemiančių inkaro pasireiškimo laipsnį, yra turimos žinios ir patirtis. English ir Soder (2009) tyrime studentų buvo prašoma nustatyti skirtingą laisvės atėmimo bausmę nusikaltėliui. Viena grupė tiriamųjų buvo pradedantieji teisininkai ir teisės studentai, o kiti – visai su teise nesusiję studentai. Taigi viena grupė tiriamųjų turėjo žinių apie teisę ir galimas skirti laisvės atėmimo bausmes, o kita – neturėjo. Kaip ir tikėtasi, inkaro efektas stipriau pasireiškė ne teisės studentams (English & Soder, 2009). Žinių ir patirties įtaką inkaro efekto pasireiškimo laipsniui pastebėjo ir kiti mokslininkai (Chapman & Johnson, 1994; Wilson, et al., 1996).

Tačiau kiti tyrėjai pastebėjo priešingas tendencijas – net ir ekspertai, turintys žinių tam tikroje srityje, yra paveikiami inkaro. Anksčiau minėtame English ir kitų (2006) tyrime inkaro efektas pasireiškė tiek patirtį turintiems teisėjams, tiek pradedantiems teisininkams, kuomet jiems reikėjo skirti laisvės atėmimo bausmę nusikaltėliui (English, et. al., 2006). Kituose tyrimuose pastebima, kad inkaras veikia automobilių ekspertų (mechanikų ir pardavėjų), nekilnojamojo turto agentų bei kitų savo srities profesionalų sprendimus (Mussweiler, Strack & Pfeiffer, 2000). Kaip matome, tyrimų rezultatai dėl turimų žinių ir patirties įtakos inkaro efekto pasireiškimui yra ganėtinai priešaringi, o jų vaidmuo nėra iki galo aiškus. Vis dėlto, kaip jau minėta anksčiau, mokslininkai linkę manyti, kad intuityvius mąstymo būdus didesniu ar mažesniu laipsniu taiko visi žmonės, ir šios tendencijos nėra visiškai išvengiamos, nepaisant patirties, žinių ir profesijos (Judson, 2017; Rassin, 2010;).

Kitas veiksnys, galintis lemti inkaro efektą, yra asmens nuotaika. Pavyzdžiui, savo nuotaiką kaip prastą apibūdinę tiriamieji buvo labiau paveikiami inkaro, kuomet jų buvo prašoma skaičiais įvertinti skirtingą laisvės atėmimo bausmę (English & Soder, 2009).

Inkaro efekto pasireiškimo laipsnis taip pat gali priklausyti nuo kognityvinių gebėjimų. Czerwonka (2017) pateikė tiriamiesiems kognityvinės refleksijos testą (Frederick, cit. iš Czerwonka, 2017), kuris skirtas įvertinti, kokius sprendimus labiau linkęs priimti tiriamasis –

intuityvius ar logiškus. Šis testas sudarytas iš trijų nesudėtingų užduočių, tačiau jos yra sukurtos taip, kad intuityvūs atsakymai dažniausiai yra neteisingi, o teisingiems atsakymams gauti reikia daugiau kognityvinių pastangų ir mąstymo. Taigi buvo gauta, kad intuityvius sprendimus priimančios tiriamieji buvo labiau paveikiami ir inkaro efekto (Czerwonka, 2017). Bergman ir kiti (2009) kartu su kognityvinės refleksijos testu tyrime naudojo kognityvinių gebėjimų testą, skirtą bendriems intelektiniams gebėjimams nustatyti. Pastarieji autoriai taip pat rado ryšius tarp kognityvinių gebėjimų, sprendimo priėmimo būdo ir inkaro efekto. Pavyzdžiui, tiriamiesiems, kurie pasižymėjo aukštesniais kognityviniais gebėjimais ir buvo linkę priimti logiškus, o ne intuityvius sprendimus, inkaro efektas pasireiškė silpniau (Bergman, Ellingsen, Johannesson, & Svensson, 2009).

Be minėtų veiksnių, įtaką inkaro efekto pasireiškimui gali daryti asmenybės ypatumai (Furnham & Boo, 2011). Tačiau verta paminėti, kad asmenybės bruožų ir inkaro efekto poveikio tyrimai yra priešaringi. Anot Eroglu ir Croxton (2010) tyrimo rezultatų, asmenys, pasižymintys aukštu sutarumo ir sąmoningumo bei žemu ekstraversijos laipsniu, yra labiau paveikiami inkaro. Tačiau Caputo (2014) gavo kitokius rezultatus – jo teigimu, asmenybės bruožai, tokie kaip atvirumas naujai patirčiai ir sutarumas, yra susiję su mažesniu inkaro efekto poveikiu (Caputo, 2014). Tuo tarpu McElroy ir Dowd (2007), priešingai nei Caputo (2014), atvirumą naujai patirčiai sieja su padidėjusiu inkaro efekto poveikiu. Remiantis tokiais priešaringais tyrimų rezultatais yra ganėtinai sunku spręsti apie asmenybės bruožų įtaką inkaro efekto pasireiškimo laipsniui.

Apibendrinant galima teigti, kad intuityvūs sprendimo priėmimo būdai, tokie kaip mąstymo euristika ar inkaro efektas, pasireiškia tiek kasdienio gyvenimo situacijose, tiek teisiniame kontekste. Jie gali lemti reikšmingas klaidas ne tik priimant sprendimus teismuose, bet ir juos vertinant, pavyzdžiui, palankiau vertinant su turima nuomone sutampantį sprendimą, nepaisant teismo pateiktų argumentų, vertinant skiriamas kompensacijų sumas ar baudmės dydžius.

1.4. Tyrimo tikslas ir uždaviniai

Šio tyrimo tikslas yra ištirti sąsajas, kaip tarpusavyje yra susiję teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes, vertinimai, kaip šiuos vertinimus veikia mąstymo euristikos (patvirtinančioji euristika ir inkaro efektas) bei kokią įtaką vertinimams turi teisės žinios.

Tyrimo hipotezės:

1. Teismo sprendimas, kuris sutampa su asmens nuomone, bus vertinamas palankiau, nei sprendimas, kuris prieštarauja asmens nuomonei.
2. Informacija, apie ankstesnį šalių kaltumą, lems teismo sprendimo teisingumo ir teisėjo elgesio teisingumo, pateiktų argumentų, išsigilinimo į bylos aplinkybes ir ginčo šalių argumentus vertinimą.
3. Didesnės skiriamos kompensacijos, laisvės atėmimo bausmės bei baudos bylos medžiagoje lems didesnius galutinius jų vertinimus.

Tyrimo uždaviniai:

1. Ištirti teisėjo elgesio teisingumo, teismo sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų dėl priimto sprendimo, taip pat išsigilinimo į bylos aplinkybes bei ginčo šalių argumentus vertinimų sąsajas.
2. Ištirti, kaip skiriasi teisėjo elgesio teisingumo, teismo sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų dėl priimto sprendimo, taip pat išsigilinimo į bylos aplinkybes bei ginčo šalių argumentus vertinimas, priklausomai nuo to, kurią ginčo šalį palaiko tyrimo dalyviai.
3. Ištirti, kaip skiriasi teisėjo elgesio teisingumo, teismo sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų dėl priimto sprendimo, taip pat išsigilinimo į bylos aplinkybes bei ginčo šalių argumentus vertinimas, priklausomai nuo to, kokia informacija pateikiama apie ginčo šalių kaltumą ar nekaltumą.
4. Ištirti, kaip skiriasi tiriamųjų sprendimai, susiję skiriamos kompensacijos, laisvės atėmimo bausmės ir baudos dydžiu, priklausomai nuo to, kokie inkarai yra pateikiami bylos medžiagoje.
5. Palyginti teisės studijų ir kitų studijų programų studentų priimtus sprendimus.

2. METODIKA

2.1. Tyrimo dalyviai

Tyrimė dalyvavo 368 dviejų Vilniaus universitetų studentai. Dalyviai atrinkti patogiosios atrankos būdu.

2.2. Tyrimo eiga

Tyrimo metodu pasirinktas kvaziekperimentas. Tyrimo metu dalyviams popieriuje buvo pateikiama medžiaga iš trijų teismo fabulų:

- Pirmoje fabuloje buvo pateikti ieškovės ir atsakovo argumentai dėl santuokos nutraukimo, piniginių kompensacijos dydžio bei vaiko gyvenamosios vietos nustatymo. Teismo sprendimu santuoka nutraukta dėl ieškovės kaltės ir vaiko gyvenamoji vieta nustatyta su atsakovu.
- Antroje fabuloje buvo pateikti prokuroro bei kaltinamojo argumentai dėl eismo įvykio, kurio metu pėsčiajai sukeltas sunkus sveikatos sutrikdymas. Teismo sprendimu vairuotojas išteisintas.
- Trečioje fabuloje pateikti Konkurencijos tarybos bei UAB „Bendrovė“ argumentai dėl klaidinančios reklamos bei UAB „Bendrovė“ prašymas panaikinti baudą. Teismo sprendimu bauda įmonei buvo panaikinta.

Kiekvienos bylos sprendimą teismas argumentavo skirtingai – priimant sprendimą buvo vadovaujamas teismo vidiniu įsitikinimu, įstatymu arba eksperto išvada. Taip pat tyrimo grupėms pateikiama medžiaga skyrėsi ir pagal tai, koks kintamasis buvo tiriamas – patvirtinančioji euristika ar inkaro efektas. Viso buvo suformuota 12 tiriamųjų grupių – 6 grupės su 2 patvirtinančiosios euristikos kintamaisiais ir 3 sprendimo argumentavimo būdais ir 6 grupės su 2 inkaro kintamaisiais bei 3 sprendimo argumentavimo būdais.

Patvirtinančiosios euristikos grupėms buvo pateikiama dvejopa informacija siekiant sudaryti nuomonę apie šalių kaltumą. Pirmoje byloje pirmai dalyvių grupei pateiktoje medžiagoje buvo nurodyta, kad ir ankstesnė atsakovo santuoka buvo nutraukta dėl jo kaltės – piktnaudžiavimo alkoholiu ir agresyvaus charakterio. Antrajai grupei pateiktoje medžiagoje nurodyta, kad ankstesnė ieškovės santuoka buvo nutraukta dėl jos kaltės – nesugyvenamo charakterio ir taikomo psichologinio smurto. Antros bylos medžiagoje pirmajai dalyvių grupei buvo nurodyta, kad

vairuotojas jau anksčiau buvo baustas už tai, kad vairavo neblaivus bei buvo teistas už apiplėšimą. Antrajai grupei buvo nurodyta, kad vairuotojas niekada nebuvo baustas už jokių KET pažeidimus, o eismo įvykis jam atsitiko pirmą kartą. Trečios bylos medžiagoje pirmai dalyvių grupei buvo nurodyta, kad įmonė jau ne kartą buvo bausta už įvairius pažeidimus, tarp jų ir už klaidinančią reklamą. Antrajai grupei buvo pateikta informacija, kad įmonė per ilgametę darbo patirtį visada dirbo sąžiningai ir nebuvo bausta už jokių pažeidimus.

Inkaro efektui ištirti 3 grupėms buvo pateikiama medžiaga, kurioje nurodyta didesnė skaitinė reikšmė, o kitoms 3 – mažesnė. Pirmoje (ištuokos) byloje buvo pateikiama 20 000 arba 10 000 eurų ieškovės prašoma kompensacija. Antroje (eismo įvykio) byloje buvo nurodyta 5 arba 1 metų prokuroro siūloma laisvės atėmimo bausmė vairuotojui. Trečioje (klaidinančios reklamos) byloje nurodyta bauda UAB „Bendrovė“ buvo 8000 arba 4000 eurų.

Po kiekvienos bylos argumentų tyrimo dalyvių buvo prašoma pažymėti, kieno naudai, jų nuomone, teismas turėtų priimti sprendimą bei, kiek tiriamasis įsitikinęs tokiu sprendimu. Vertinimams pateikti buvo taikoma procentinė 11-os balų skalė. Tiriamieji, patekę į grupes, kuriems bylų medžiagoje buvo pateikti skirtingi inkarai, papildomai turėjo atsakyti į klausimą, kokią piniginę kompensaciją teismas turėtų skirti ieškovei, kokią laisvės atėmimo bausmę turėtų skirti vairuotojui bei kokią piniginę baudą turėtų skirti UAB „Bendrovė“.

Po šių klausimų pateikiamas teismo sprendimas ir argumentai dėl jo. Po kiekvieno sprendimo ir argumentų pateikimo tiriamųjų buvo prašoma įvertinti teisėjo elgesio teisingumą teismo proceso metu, teisėjo priimto sprendimo teisingumą, teisėjo pateiktus argumentus dėl priimto sprendimo bei teisėjo išigilinimą į bylos aplinkybes ir ginčo šalių argumentus. Vertinimams pateikti buvo taikoma procentinė 11-os balų skalė.

Po visos medžiagos vertinimo tiriamieji pildė 13 klausimų anketas apie savo demografinius duomenis (žr. 1 priedą).

Tyrimas vyko 13 srautų. Kiekviename sraute dalyvavo nuo 15 iki 50 studentų, kurie buvo pasiekti per universitetų administraciją ir dėstytojus. Kiekvieno srauto metu tyrimas truko apie 20 minučių.

Tyrimo vykdytojas dalyviams pateikė instrukcijas ir dalyvavo viso tyrimo metu bei turėjo galimybę atsakyti į iškilusius klausimus.

2.3. Duomenų analizės metodai

Duomenys apdoroti IBM SPSS Statistics 22.0 programa. Šia programa skaičiuota aprašomoji statistika (vidurkiai, standartiniai nuokrypiai). Kadangi duomenys pasiskirstę nenormaliai, buvo taikomi neparamestriniai statistinės duomenų analizės kriterijai. Ryšiams tarp kintamųjų nustatyti buvo naudojamas Spearman koreliacijos koeficientas. Dviejų skirtingų grupių palyginimui buvo naudotas Mann-Whitney kriterijus.

3. REZULTATAI

3.1. Bendroji tiriamųjų charakteristika

Iš visų 368 tiriamųjų 221 (60,1 proc.) dalyvis buvo teisės studijų studentas, o 147 (39,9 proc.) – kitų studijų programų studentai. Dalyvių amžius – 18-43 metai, amžiaus vidurkis – 20,37 m. (SD = 2,3). 26,6 proc. dalyvių – vyrai, 73,4 proc. – moterys. 97 proc. tiriamųjų turėjo vidurinį, 2,4 proc. – aukštąjį universitetinį, 0,3 proc. – auštąjį neuniversitetinį, 0,3 proc. – profesinį išsilavinimą. 88,3 proc. tiriamųjų buvo nevedę / netekėjusios, 1,6 proc. – vedę / ištekėjusios, 0,3 proc. – išsiskyrę / išsiskyrusios, o 9,8 proc. apibūdindami savo šeiminę padėtį nurodė „kita“. 63,2 proc. tiriamųjų nurodė didžiąją savo gyvenimo dalį praleidę dideliame mieste, 9,5 proc. – rajono centre, 24,5 proc. – mažame miestelyje bei 2,7 proc. – kaime. 35,9 proc. tiriamųjų nurodė, kad jau buvo dalyvavę teisme, o 67 proc. tyrimo dalyvių – kad jų artimieji, pažįstami buvo dalyvavę teisme. Iš 39,9 proc. tyrimo dalyvių ne teisės studijų studentų 9,2 proc. nurodė, kad yra išklause kokią nors teisinę discipliną. 63 proc. tiriamųjų nurodė besidomintys teisinės tematikos spauda, 72,6 proc. – teisinės tematikos informacija internete, 54,6 proc. – teisinės tematikos televizijos laidomis, o 19,4 proc. – teisinės tematikos radijo laidomis.

3.2. Teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimų sąsajos

Visi tyrimo dalyviai pirmojoje (ištuokos) byloje teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 62,43 balo (SD = 22,28), teismo sprendimo teisingumą – 58,15 balo (SD = 23,55), pateiktus argumentus dėl sprendimo – 58,55 (SD = 25,21), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 54,14 balo (SD = 25). Antrojoje (eismo įvykio) byloje teisėjo elgesio teisingumas visų tyrimo dalyvių buvo vertinamas vidutiniškai 68,11 balo (SD = 22,91), teismo sprendimo teisingumas – 63,78 balo (SD = 27,05), pateikti argumentai – 63,89 (SD = 25,82), o įsigilinimas į bylos aplinkybes – 66,32 balo (SD = 24,89). Trečiojoje (klaidinančios reklamos) byloje visi tyrimo dalyviai teisėjo elgesio

teisingumą vertino vidutiniškai 59,37 balo (SD = 26,02), priimto sprendimo teisingumą – 54,81 balo (SD = 28,95), pateiktus argumentus – 54,21 balo (SD = 28,47), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 56,61 balo (SD = 26,64).

Siekiant ištirti sąsajas tarp teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų dėl sprendimo bei įsigilinimo į bylos aplinkybes ir ginčo šalių argumentus vertinimų, buvo taikytas Spearman koreliacijos koeficientas (žr. 1-ą, 2-ą, 3-ą lentelę).

Rezultatai parodė aukštas koreliacijas tarp teisėjo elgesio, priimto sprendimo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes, vertinimų. Tai reiškia, kad palankiau vertinant teisėjo elgesio teisingumą, palankiau vertinamas ir teismo sprendimo teisingumas, pateikti argumentai dėl priimto teismo sprendimo, taip pat teisėjo įsigilinimas į bylos aplinkybes ir ginčo šalių argumentus. Ir atvirkščiai – kuo nepalankiau vertinamas teisėjo elgesio teisingumas, tuo nepalankiau vertinami ir priimtas sprendimas, pateikti argumentai bei įsigilinimas į bylos aplinkybes ir ginčo šalių argumentus.

1 lentelė. Koreliacijos tarp pirmosios (ištuokos) bylos teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimų

	Teisėjo elgesio teisingumas	Priimto sprendimo teisingumas	Pateikti argumentai	Įsigilinimas į bylos aplinkybes
Teisėjo elgesio teisingumas		0,812***	0,702***	0,667***
Priimto sprendimo teisingumas	0,812***		0,754***	0,722***
Pateikti argumentai	0,702***	0,754***		0,767***
Įsigilinimas į bylos aplinkybes	0,667***	0,722***	0,767***	

Pastaba. *** $p < 0,001$.

2 lentelė. Koreliacijos tarp antrosios (eismo įvykio) bylos teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimų

	Teisėjo elgesio teisingumas	Priimto sprendimo teisingumas	Pateikti argumentai	Įsigilinimas į bylos aplinkybes
Teisėjo elgesio teisingumas		0,806***	0,749***	0,729***
Priimto sprendimo teisingumas	0,806***		0,823***	0,722***
Pateikti argumentai	0,749***	0,823***		0,807***
Įsigilinimas į bylos aplinkybes	0,729***	0,722***	0,807***	

Pastaba. ***p<0,001.

3 lentelė. Koreliacijos tarp trečiosios (klaidinančios reklamos) bylos teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimų

	Teisėjo elgesio teisingumas	Priimto sprendimo teisingumas	Pateikti argumentai	Įsigilinimas į bylos aplinkybes
Teisėjo elgesio teisingumas		0,847***	0,802***	0,769***
Priimto sprendimo teisingumas	0,847***		0,847***	0,806***
Pateikti argumentai	0,802***	0,847***		0,863***
Įsigilinimas į bylos aplinkybes	0,769***	0,806***	0,863***	

Pastaba. ***p<0,001.

3.3. Teisės bei kitų studijų programų studentų teisėjo elgesio teisingumo, teismo sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimai

Apskaičiavome, kaip teisėjo elgesio teisingumą, priimto sprendimo teisingumą, pateiktus argumentus bei įsigilinimą į bylos aplinkybes vertino teisės bei kitų studijų programų studentai. Teisės studijų studentai teisėjo elgesio teisingumą pirmoje byloje vertino vidutiniškai 65,16 balo (SD = 22,29), priimto sprendimo teisingumą – 59,55 balo (SD = 23,43), pateiktus argumentus dėl

sprendimo – 60,18 balo (SD = 25,48), o teisėjo įsigilinimą į bylos aplinkybes – 56,14 balo (SD = 24,98). Tuo tarpu kitų studijų programų studentai teisėjo elgesio teisingumą pirmoje byloje vertino vidutiniškai 58,37 balo (SD = 21,71), priimto sprendimo teisingumą – 56,03 balo (SD = 23,65), pateiktus argumentus dėl sprendimo – 56,07 balo (SD = 24,67), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 51,16 balo (SD = 24,81). Teisės studijų studentai teisėjo elgesį antroje byloje vertino vidutiniškai 70,37 balo (SD = 22,78), priimto sprendimo teisingumą – 65,48 balo (SD = 27,16), pateiktus argumentus dėl sprendimo – 64,21 balo (SD = 25,92), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 67,65 balo (SD = 24,25). Kitų studijų programų studentai teisėjo elgesio teisingumą antroje byloje vertino vidutiniškai 65,51 balo (SD = 22,88), priimto sprendimo teisingumą – 61,22 balo (SD = 26,76), pateiktus argumentus dėl sprendimo – 63,4 balo (SD = 25,76), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 64,32 balo (SD = 25,78). Teisės studijų studentai teisėjo elgesio teisingumą trečiojoje byloje vertino vidutiniškai 60,87 balo (SD = 26,48), priimto sprendimo teisingumą – 57,8 balo (SD = 29,06), pateiktus argumentus – 54,2 balo (SD = 29,58), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 56,8 balo (SD = 27,16). Kitų studijų programų studentai trečioje byloje teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 57,14 balo (SD = 25,24), priimto sprendimo teisingumą – 53,33 balo (SD = 28,82), pateiktus argumentus – 54,22 balo (SD = 26,84), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 56,33 balo (SD = 25,94).

Palyginome, kaip teismo sprendimo teisingumo, teisėjo elgesio teisingumo pateiktų argumentų dėl sprendimo bei įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimai skyrėsi teisės ir kitų studijų programų studentų grupėse. Dviejų grupių palyginimui buvo naudotas Mann-Whitney kriterijus. Gauti rezultatai parodė, kad teisės studijų studentai palankiau vertino teisėjų elgesį pirmoje byloje (vidurkinis rangas = 197,36), nei kitų studijų programų studentai (vidurkinis rangas = 162,86), ($U = 13062$, $Z = -3,07$, $p = 0,002$). Panašūs rezultatai gauti ir vertinant teisėjo elgesio teisingumą antroje byloje – teisės studijų studentai teisėjo elgesį proceso metu vertino palankiau (vidurkinis rangas = 192,39), nei kitų studijų programų studentai (vidurkinis rangas = 169,08), ($U = 13977$, $Z = -2,07$, $p = 0,038$). Daugiau reikšmingų skirtumų tarp teisės ir kitų studijų programų studentų vertinimų nebuvo rasta.

3.4. Patvirtinančiosios euristicos tyrimo rezultatai

Apskaičiavome skirtingas ginčo šalis palaikančių tiriamųjų teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų ir įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimus.

Tiriamieji, kurie teigė, kad sprendimas pirmojoje byloje turėtų būti priimtas ieškovės naudai, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 56,92 balo (SD = 20,57), priimto sprendimo teisingumą – 51,03 balo (SD = 21,2), pateiktus argumentus – 51,95 balo (SD = 23,56), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 47,18 balo (SD = 22,75). Tuo tarpu, tiriamieji, kurie teigė, kad sprendimas turėtų būti priimtas ieškovo naudai, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 76,1 balo (SD = 20,59), priimto sprendimo teisingumą – 75,81 balo (SD = 19,65), pateiktus argumentus – 75,15 balo (SD = 21,41), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 71,63 balo (SD = 21,82). Tiriamieji, kurie teigė, kad antrojoje byloje vairuotojas, teismo sprendimu, turėtų būti išteisintas, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 78,97 balo (SD = 19,1), priimto sprendimo teisingumą – 81,46 balo (SD = 18,73), pateiktus argumentus – 77,66 balo (SD = 19,45), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 76,73 balo (SD = 21,08). Tyrimo dalyviai, kurie teigė, kad vairuotojas turėtų būti nuteistas, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 62,19 balo (SD = 22,75), priimto sprendimo teisingumą – 53,35 balo (SD = 25,79), pateiktus argumentus – 55,78 balo (SD = 25,73), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 60,28 balo (SD = 24,99). Trečiojoje byloje, tiriamieji, kurie teigė, kad bauda UAB „Bendrovė“ turėtų būti panaikinta, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 75,72 balo (SD = 18,79), priimto sprendimo teisingumą – 77,05 balo (SD = 20,27), pateiktus argumentus – 72,73 balo (SD = 23,74), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 74,24 balo (SD = 20,29). Tuo tarpu, tiriamieji, kurie teigė, kad bauda įmonei neturėtų būti panaikinta, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 49,51 balo (SD = 24,79), priimto sprendimo teisingumą – 41,33 balo (SD = 24,71), pateiktus argumentus – 42,88 balo (SD = 25,05), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 45,75 balo (SD = 24,52).

Siekiant išsiaiškinti patvirtinančiosios euristikos pasireiškimą buvo tiriama, kaip skyrėsi tyrimo dalyvių vertinimai, kai teismo sprendimas sutampa, arba nesutampa su jų pirminiu vertinimu. Tam apskaičiuoti buvo taikomas Mann-Whitney kriterijus (žr. 4-ą, 5-ią ir 6-ą lenteles).

4 lentelė. Pirmosios bylos baigties pirminio vertinimo ir teisėjo elgesio teisingumo, teismo sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų ir išigilinimo į bylos aplinkybes vertinimų skirtumai

	Sprendimas turėtų būti priimtas ieškovės naudai	Sprendimas turėtų būti priimtas atsakovo naudai			
	Vidurkinis rangas	Vidurkinis rangas	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Teisėjo elgesio teisingumo vertinimas	155,87	250,19	6595	-7,81	<0,001
Teismo sprendimo teisingumo vertinimas	151,58	262,83	5372,5	-9,17	<0,001
Pateiktų argumentų vertinimas	155,65	252,57	6327,5	-7,95	<0,001
Išigilinimo į bylos aplinkybes vertinimas	154,29	257,08	5972	-8,44	<0,001

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

5 lentelė. Antrosios bylos baigties pirminio vertinimo ir teisėjo elgesio teisingumo, teismo sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų ir išigilinimo į bylos aplinkybes vertinimų skirtumai

	Vairuotojas turėtų būti išteisintas	Vairuotojas turėtų būti nuteistas			
	Vidurkinis rangas	Vidurkinis rangas	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Teisėjo elgesio teisingumo vertinimas	231,69	153,16	8814	-6,95	<0,001
Teismo sprendimo teisingumo vertinimas	253,97	142,32	6168,5	-9,82	<0,001
Pateiktų argumentų vertinimas	240,28	150,47	8044	-7,9	<0,001
Išigilinimo į bylos aplinkybes vertinimas	227,71	157,36	9627	-6,19	<0,001

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

6 lentelė. Trečiosios bylos baigties pirminio vertinimo ir teisėjo elgesio teisingumo, teismo sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų ir įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimų skirtumai

	Bauda turėtų būti panaikinta	Bauda neturėtų būti panaikinta			
	Vidurkinis rangas	Vidurkinis rangas	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Teisėjo elgesio teisingumo vertinimas	248,89	141,96	6431,5	-9,47	<0,001
Teismo sprendimo teisingumo vertinimas	263,86	133,27	4467,5	-11,54	<0,001
Pateiktų argumentų vertinimas	251,04	141,15	6249	-9,71	<0,001
Įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimas	252,26	140,40	6080	-9,9	<0,001

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Rezultatai parodė, kad pirmoje byloje atsakovą palaikantys tiriamieji statistiškai reikšmingai palankiau vertino jo naudai priimtą teismo sprendimą, nei atsakovę palaikantys tiriamieji. Be to, atsakovą palaikantys tyrimo dalyviai taip pat palankiau vertino ir teisėjo elgesį, pateiktus argumentus bei įsigilinimą į bylos aplinkybes. Antros bylos rezultatai atskleidė panašias tendencijas. Tiriamieji, manantys, kad vairuotojas turi būti išteisintas, palankiau vertino teismo sprendimą, kuriuo vairuotojas buvo išteisintas, nei tie, kurie laikėsi nuomonės, kad vairuotojas turi būti nuteistas. Taip pat palankiau buvo įvertintas ir teisėjo elgesys, jo pateikti argumentai bei įsigilinimas į bylos aplinkybes. Trečioje byloje, kurioje teismo sprendimu bauda UAB „Bendrovė“ buvo panaikinta, tiriamieji taip pat palankiau vertino su jų pirminiu vertinimu (kad bauda turėtų būti panaikinta) sutampantį sprendimą, teisėjo elgesį, pateiktus argumentus bei teisėjo įsigilinimą į bylos aplinkybes. Tuo tarpu visi tiriamieji, kurių pirminis vertinimas nesutapo su teismo priimtu sprendimu, tiek teisėjo elgesio teisingumą, tiek sprendimo teisingumą, tiek pateiktus argumentus dėl sprendimo, tiek įsigilinimą į bylos aplinkybes ir ginčo šalių argumentus vertino mažiau palankiai.

Taip pat apskaičiavome, kaip teisės ir kitų studijų programų studentai vertino teisėjo elgesio teisingumą, teismo sprendimo teisingumą, pateiktus argumentus ir įsigilinimą į bylos

aplinkybes, priklausomai nuo to, kurią teismo ginčo šalį tiriamieji palaiko. Teisės studentai, pirmojoje byloje palaikantys ieškovę, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 59,81 balo (SD = 21,18), priimtą sprendimą – 52,61 balo (SD = 21,73), pateiktus argumentus – 53,38 balo (SD = 24,35), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 48,98 balo (SD = 23,35). Tuo tarpu teisės studijų studentai, pirmojoje byloje palaikantys atsakovą, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 78,13 balo (SD = 19,51), priimtą sprendimą – 76,56 balo (SD = 18,28), pateiktus argumentus – 76,88 balo (SD = 19,99), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 73,97 balo (SD = 19,47). Kitų studijų programų studentai, palaikantys ieškovę, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 52,67 balo (SD = 18,93), priimtą sprendimą – 48,65 balo (SD = 20,24), pateiktus argumentus – 49,81 balo (SD = 22,27), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 44,48 balo (SD = 21,66). Tuo tarpu kitų studijų programų studentai, pirmojoje byloje palaikantys atsakovą, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 72,93 balo (SD = 22,05), priimtą sprendimą – 74,63 balo (SD = 21,81), pateiktus argumentus – 72,31 balo (SD = 23,56), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 68,05 balo (SD = 24,82). Antrojoje byloje, teisės studentai, palaikantys sprendimą išteisinti vairuotoją, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 81,95 balo (SD = 17,25), priimtą sprendimą – 84,36 balo (SD = 16,24), pateiktus argumentus – 79,1 balo (SD = 18,1), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 77,88 balo (SD = 20,41). Teisės studijų studentai antroje byloje palaikantys sprendimą nuteisti vairuotoją, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 64,14 balo (SD = 23,04), priimto sprendimo teisingumą – 55,28 balo (SD = 26,46), pateiktus argumentus – 56,2 balo (SD = 26,03), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 62,21 balo (SD = 24,44). Kitų studijų programų studentai, kurių nuomone, teismas turėtų išteisinti vairuotoją, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 75,08 balo (SD = 20,79), priimtą sprendimą – 77,63 balo (SD = 21,11), pateiktus argumentus – 75,76 balo (SD = 21,1), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 75,17 balo (SD = 22,02). Tuo tarpu kitų studijų programų studentai, kurių nuomone, teismas turėtų nuteisti vairuotoją, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 59,09 balo (SD = 22,06), priimtą sprendimą – 50,23 balo (SD = 24,49), pateiktus argumentus – 55,11 balo (SD = 25,37), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 57,16 balo (SD = 25,68). Trečiojoje byloje, teisės studijų studentai, manantys, kad bauda UAB „Bendrovė“ turėtų būti panaikinta, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 78,86 balo (SD = 17,1), priimtą sprendimą – 79,63 balo (SD = 17,82), pateiktus argumentus – 73,75 balo (SD = 24,97), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 76 balais (SD = 20,72). Tuo tarpu, teisės studijų studentai, manantys, kad bauda UAB „Bendrovė“ neturėtų būti panaikinta, teisėjo elgesio teisingumą vertino

vidutiniškai 50,8 balo (SD = 25,46), priimtą sprendimą – 42,32 balo (SD = 25,12), pateiktus argumentus – 42,97 balo (SD = 26,09), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 45,65 balo (SD = 24,19). Kitų studijų programų studentai, manantys, kad bauda įmonei turėtų būti panaikinta, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 71,53 balo (SD = 20,24), priimtą sprendimą – 73,56 balo (SD = 22,88), pateiktus argumentus – 71,36 balo (SD = 22,09), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 71,86 balo (SD = 19,61). Kitų studijų programų studentai, kurių nuomone, bauda neturėtų būti panaikinta, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 47,5 balo (SD = 23,7), priimtą sprendimą – 39,77 balo (SD = 24,12), pateiktus argumentus – 42,73 balo (SD = 23,48), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 45,91 balo (SD = 24,48).

Palyginome teisės bei kitų studijų programų studentų grupių teisėjo elgesio teisingumo, teismo sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų ir įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimus, priklausomai nuo to, kurią teismo ginčo šalį tiriamieji palaiko (žr. 5-ą, 6-ą, 7-ą, 8-ą, 9-ą ir 10-ą lenteles).

5 lentelė. Pirmosios bylos baigties pirminio vertinimo ir teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimų skirtumai teisės studijų studentų grupėje

	Sprendimas turėtų būti priimtas ieškovės naudai	Sprendimas turėtų būti priimtas atsakovo naudai			
	Vidurkinis rangas	Vidurkinis rangas	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Teisėjo elgesio teisingumo vertinimas	93,80	149,23	2449	-5,95	<0,001
Teismo sprendimo teisingumo vertinimas	91,69	158,38	1992	-7,09	<0,001
Pateiktų argumentų vertinimas	93,92	152,91	2342	-6,26	<0,001
Įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimas	92,29	155,88	2086,5	-6,74	<0,001

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

6 lentelė. Antrosios bylos baigties pirminio vertinimo ir teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei išigilinimo į bylos aplinkybes vertinimų skirtumai teisės studijų studentų grupėje

	Vairuotojas turėtų būti išteisintas	Vairuotojas turėtų būti nuteistas			
	Vidurkinis rangas	Vidurkinis rangas	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Teisėjo elgesio teisingumo vertinimas	141,69	91,02	2873	-5,75	<0,001
Teismo sprendimo teisingumo vertinimas	155,46	85,81	2031,5	-7,82	<0,001
Pateiktų argumentų vertinimas	147,01	90,44	2690	-6,35	<0,001
Išigilinimo į bylos aplinkybes vertinimas	137,21	95,83	3454,5	-4,65	<0,001

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

7 lentelė. Trečiosios bylos baigties pirminio vertinimo ir teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei išigilinimo į bylos aplinkybes vertinimų skirtumai teisės studijų studentų grupėje

	Bauda turėtų būti panaikinta	Bauda neturėtų būti panaikinta			
	Vidurkinis rangas	Vidurkinis rangas	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Teisėjo elgesio teisingumo vertinimas	151,73	84,54	2075	-7,64	<0,001
Teismo sprendimo teisingumo vertinimas	161,29	79,48	1377	-9,28	<0,001
Pateiktų argumentų vertinimas	150,63	85,66	2230	-7,37	<0,001
Išigilinimo į bylos aplinkybes vertinimas	153,51	83,99	1999	-7,9	<0,001

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

8 lentelė. Pirmosios bylos baigties pirminio vertinimo ir teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei išigilinimo į bylos aplinkybes vertinimų skirtumai kitų studijų programų studentų grupėje

	Sprendimas turėtų būti priimtas ieškovės naudai	Sprendimas turėtų būti priimtas atsakovo naudai			
	Vidurkinis rangas	Vidurkinis rangas	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Teisėjo elgesio teisingumo vertinimas	62,62	101,37	1010	-5,03	<0,001
Teismo sprendimo teisingumo vertinimas	60,40	104,96	821,5	-5,8	<0,001
Pateiktų argumentų vertinimas	62,37	99,78	983,5	-4,82	<0,001
Išigilinimo į bylos aplinkybes vertinimas	62,5	101,67	997,5	-5,07	<0,001

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

9 lentelė. Antrosios bylos baigties pirminio vertinimo ir teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei išigilinimo į bylos aplinkybes vertinimų skirtumai kitų studijų programų studentų grupėje

	Vairuotojas turėtų būti išteisintas	Vairuotojas turėtų būti nuteistas			
	Vidurkinis rangas	Vidurkinis rangas	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Teisėjo elgesio teisingumo vertinimas	91,85	62,03	1543	-4,2	<0,001
Teismo sprendimo teisingumo vertinimas	100,22	56,42	1049	-6,16	<0,001
Pateiktų argumentų vertinimas	94,42	60,31	1391,5	-4,79	<0,001
Išigilinimo į bylos aplinkybes vertinimas	91,5	61,64	1508	-4,21	<0,001

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

10 lentelė. Trečiosios bylos baigties pirminio vertinimo ir teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimų skirtumai kitų studijų programų studentų grupėje

	Bauda turėtų būti panaikinta	Bauda neturėtų būti panaikinta			
	Vidurkinis rangas	Vidurkinis rangas	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Teisėjo elgesio teisingumo vertinimas	98,33	57,69	1160,5	-5,72	<0,001
Teismo sprendimo teisingumo vertinimas	103,70	54,09	843,5	-6,97	<0,001
Pateiktų argumentų vertinimas	101,14	55,81	995	-6,37	<0,001
Įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimas	99,16	57,13	1111,5	-5,91	<0,001

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Kaip matome, tiek teisės, tiek kitų studijų programų studentų grupėse pasireiškė panašios tendencijos – sprendimas, atitinkantis tiriamojo nuomonę vertinamas palankiau, nei jos neatitinkantis. Taip pat, kai priimtas teismo sprendimas sutampa su turima nuomone, palankiau vertinamas ir teisėjo elgesio teisingumas, jo pateikti argumentai dėl sprendimo bei įsigilinimas į bylos aplinkybes.

Apskaičiavome, kaip skiriasi grupių, kurioms pateikiama skirtinga informacija apie šalių kaltumą, teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes, vertinimai. Tiriamieji, kuriems buvo nurodyta, kad ankstesnė atsakovo santuoka buvo nutraukta dėl jo kaltės, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 61,61 balo (SD = 23,04), priimto sprendimo teisingumą – 56,99 balo (SD = 22,78), pateiktus argumentus – 56,52 balo (SD = 25,99), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 50,54 balo (SD = 25,81). Tuo tarpu tiriamieji, kuriems buvo nurodyta, kad ankstesnė ieškovės santuoka buvo nutraukta dėl jos kaltės, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 65,65 balo (SD = 22), priimto sprendimo teisingumą – 64,02 balo (SD = 22,24), pateiktus argumentus – 63,52 balo (SD = 23,06), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 60 balų (SD = 23,2). Antrojoje byloje, tiriamieji, kuriems buvo nurodyta, kad vairuotojas jau anksčiau buvo baustas už įvairius KET pažeidimus bei teistas už

apiplėšimą, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 60,32 balo (SD = 22,72), priimto sprendimo teisingumą – 52,37 balo (SD = 25,55), pateiktus argumentus – 57,42 balo (SD = 24,8), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 60,32 balo (SD = 24,02). Tuo tarpu tiriamieji, kuriems buvo nurodyta, kad vairuotojas niekada nebuvo baustas už KET pažeidimus ir eismo įvykis jam nutiko pirmą kartą, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 71,3 balo (SD = 20,34), priimto sprendimo teisingumą – 65 balais (SD = 25,31), pateiktus argumentus – 67,07 balo (SD = 22,56), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 68,57 balo (SD = 24,33). Trečiojoje byloje, tiriamieji, kuriems buvo nurodyta, kad įmonė jau anksčiau yra bausta už pažeidimus ir klaidinančią reklamą, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 54,89 balo (SD = 26,33), priimto sprendimo teisingumą – 52,07 balo (SD = 30,37), pateiktus argumentus – 52,83 balo (SD = 28,87), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 54,13 balo (SD = 26,07). Tuo tarpu, tiriamieji, kuriems nurodyta, kad įmonė niekada nebuvo bausta ir visada dirbo sąžiningai, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 64,24 balo (SD = 23,77), priimto sprendimo teisingumą – 59,56 balo (SD = 27,73), pateiktus argumentus – 59,67 balo (SD = 25,78), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 63,37 balo (SD = 24,6).

Siekiant išsiaiškinti, ar prielaidos apie vienos ginčo šalies kaltumą ar nekaltumą reikšmingai paveiks visų tiriamųjų teismo sprendimo, teisėjo elgesio, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimą, buvo lyginami dviejų grupių, kurioms buvo pateikta skirtinga informacija apie ginčo šalių kaltumą, vertinimai (jiems palyginti taikytas Mann-Whitney kriterijus, žr. 11-ą, 12-ą ir 13-ą lenteles).

Rezultatai parodė, kad pirmoje (ištuokos) byloje sprendimo teisingumo, argumentų dėl priimto sprendimo ir įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimai reikšmingai skyrėsi priklausomai nuo to, kokia informacija apie šalių kaltumą buvo pateikta. Tyrimo dalyviai palankiau vertino ieškovui naudingą teismo sprendimą, teisėjo pateiktus argumentus dėl jo ir įsigilinimą į bylos aplinkybes, kai bylos medžiagoje buvo nurodyta, kad ankstesnė ieškovės santuoka buvo nutraukta dėl jos kaltės (dėl nesugyvenamo charakterio ir taikyto psichologinio smurto). Tuo tarpu tie tiriamieji, kuriems buvo nurodyta, kad ankstesnė atsakovo santuoka buvo nutraukta dėl jo kaltės, sprendimą priimtą jo naudai, teisėjo argumentus ir įsigilinimą į bylos aplinkybes jie vertino mažiau palankiai. Tačiau teisėjo elgesio teismo proceso metu vertinimas nepriklausė nuo to, kuri ginčo šalis buvo kalta dėl nutrauktos ankstesnės santuokos.

11 lentelė. Pirmosios bylos teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimo skirtumai, priklausomai nuo informacijos apie ankstesnį šalių kaltumą

	Ankstesnė atsakovo santuoka nutraukta dėl jo kaltės	Ankstesnė ieškovės santuoka nutraukta dėl jos kaltės			
	Vidurkinis rangas	Vidurkinis rangas	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Teisėjo elgesio teisingumo vertinimas	88,60	97,45	3869	-1,13	0,257
Teismo sprendimo teisingumo vertinimas	84,97	101,12	3531	-2,07	0,038
Pateiktų argumentų vertinimas	84,07	100,02	3456,5	-2,05	0,040
Įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimas	83,09	103,02	3356	-2,55	0,011

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

12 lentelė. Antrosios bylos teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimo skirtumai, priklausomai nuo informacijos apie ankstesnį vairuotojo kaltumą

	Vairuotojas anksčiau buvo baustas	Vairuotojas niekada nebuvo bausta			
	Vidurkinis rangas	Vidurkinis rangas	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Teisėjo elgesio teisingumo vertinimas	79,85	106,29	3055	-3,39	0,001
Teismo sprendimo teisingumo vertinimas	79,83	106,31	3053,5	-3,39	0,001
Pateiktų argumentų vertinimas	82,31	103,81	3283,5	-2,75	0,006
Įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimas	83,77	101,42	3420	-2,27	0,024

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

13 lentelė. Trečiosios bylos teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimo skirtumai, priklausomai nuo informacijos apie ankstesnį įmonės kaltumą

	Įmonė anksčiau buvo bausta	Įmonė niekada nebuvo bausta			
	Vidurkinis rangas	Vidurkinis rangas	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Teisėjo elgesio teisingumo vertinimas	83,28	101,72	3383,5	-2,37	0,018
Teismo sprendimo teisingumo vertinimas	86,06	98,94	3639,5	-1,65	0,099
Pateiktų argumentų vertinimas	86,57	98,43	3686,5	-1,52	0,129
Įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimas	82,98	102,02	3356	-2,45	0,014

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Antroje byloje tai, ar vairuotojas buvo baustas anksčiau, ar nebuvo, turėjo įtakos visiems – teisėjo elgesio teisingumo, teismo sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes – vertinimams. Teismo sprendimas išteisinti vairuotoją, buvo vertinamas palankiau, kai bylos medžiagoje buvo nurodoma, kad vairuotojas niekada nebuvo baustas, o į eismo įvykį pateko pirmą kartą, nei tada, kai medžiagoje buvo nurodytas jo teistumas bei ankstesni KET pažeidimai. Kartu su priimtu sprendimu palankiau buvo vertinamas ir teisėjo elgesys proceso metu, jo pateikti argumentai dėl priimto sprendimo, įsigilinimas į bylos aplinkybes ir ginčo šalių argumentus. Tuo tarpu nurodžius, kad vairuotojas jau ne kartą buvo baustas už įvairius kelių eismo taisyklių pažeidimus, vairavimą neblaiviam, teistas už apiplėšimą, teismo sprendimas jį išteisinti buvo vertinamas mažiau palankiai. Taip pat, nurodžius, kad vairuotojas anksčiau yra baustas už KET pažeidimus bei teistas, mažiau palankiai buvo vertinamas ir teisėjo elgesys proceso metu, jo pateikti argumentai dėl priimto sprendimo, įsigilinimas į bylos aplinkybes ir ginčo šalių argumentus.

Trečioje byloje, kurios medžiagoje buvo nurodoma, kad UAB „Bendrovė“ buvo arba nebuvo bausta už įvairius pažeidimus bei klaidinančią reklamą, reikšmingi skirtumai tarp tiriamųjų grupių vertinimų buvo rasti tik vertinant teisėjo elgesio teisingumą bei įsigilinimą į bylos

aplinkybes. Tiriamieji, kuriems buvo nurodyta, kad įmonė niekada nebuvo bausta, teisėjo elgesio teisingumą ir įsigilinimą į bylos aplinkybes vertino palankiau, nei tie tiriamieji, kuriems buvo nurodyta, kad įmonė jau buvo bausta. Tuo tarpu skirtumų, vertinant priimto sprendimo teisingumą ir pateiktus argumentų dėl sprendimo, priklausomai nuo to, ar įmonė buvo bausta, ar nebuvo, negauta.

Apskaičiavome, kaip skyrėsi teisės ir kitų studijų programų studentų vertinimai, priklausomai nuo to, kokia informacija apie šalių kaltumą yra pateikta. Teisės studijų studentai, kuriems buvo nurodyta, kad ankstesnė ieškovo santuoka buvo nutraukta dėl jo kaltės, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 64,25 balo (SD = 24,2), priimto sprendimo teisingumą – 57,87 balo (SD = 24,49), pateiktus argumentus – 58,51 balo (SD = 26,21), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 54,47 balo (SD = 27,57). Tuo tarpu tiriamieji, kuriems buvo nurodyta, kad ankstesnė ieškovės santuoka buvo nutraukta dėl jos kaltės, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 72,44 balo (SD = 20,91), priimto sprendimo teisingumą – 69,78 balo (SD = 19,6), pateiktus argumentus – 67,56 balo (SD = 23,17), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 63,11 balų (SD = 22,24). Antrojoje byloje, teisės studentai, kuriems buvo nurodyta, kad vairuotojas jau anksčiau buvo baustas už įvairius KET pažeidimus bei teistas už apiplėšimą, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 61,28 balo (SD = 23,28), priimto sprendimo teisingumą – 52,55 balo (SD = 26,17), pateiktus argumentus – 59,15 balo (SD = 24,39), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 62,98 balo (SD = 23,21). Tuo tarpu teisės studentai, kuriems buvo nurodyta, kad vairuotojas niekada nebuvo baustas už KET pažeidimus ir eismo įvykis jam nutiko pirmą kartą, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 74,98 balo (SD = 18,66), priimto sprendimo teisingumą – 69,78 balo (SD = 22,51), pateiktus argumentus – 70,44 balo (SD = 19,88), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 70,22 balo (SD = 24,63). Trečiojoje byloje, teisės studentai, kuriems buvo nurodyta, kad įmonė jau anksčiau yra bausta už pažeidimus ir klaidinančią reklamą, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 55,87 balo (SD = 25,96), priimto sprendimo teisingumą – 53,48 balo (SD = 29,61), pateiktus argumentus – 55 balais (SD = 29,27), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 56,74 balo (SD = 25,65). Tuo tarpu, tiriamieji, kuriems nurodyta, kad įmonė niekada nebuvo bausta ir visada dirbo sąžiningai, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 70,22 balo (SD = 22,91), priimto sprendimo teisingumą – 63,11 balo (SD = 27,45), pateiktus argumentus – 60,44 balo (SD = 28,04), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 64,44 balo (SD = 25,46).

Apskaičiavus kitų studijų programų studentų vertinimų vidurkius gavome, kad studentai, kuriems buvo nurodyta, kad ankstesnė ieškovo santuoka buvo nutraukta dėl jo kaltės, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 58,91 balo (SD = 21,73), priimto sprendimo teisingumą – 56,09 balo (SD = 21,13), pateiktus argumentus – 54,44 balo (SD = 25,9), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 46,52 balo (SD = 23,5). Tuo tarpu tiriamieji, kuriems buvo nurodyta, kad ankstesnė ieškovės santuoka buvo nutraukta dėl jos kaltės, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 59,15 balo (SD = 21,25), priimto sprendimo teisingumą – 58,51 balo (SD = 23,4), pateiktus argumentus – 59,57 balo (SD = 22,5), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 57,02 balų (SD = 23,95). Antrojoje byloje, kitų studijų programų studentai, kuriems buvo nurodyta, kad vairuotojas jau anksčiau buvo baustas už įvairius KET pažeidimus bei teistas už apiplėšimą, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 59,35 balo (SD = 22,35), priimto sprendimo teisingumą – 52,17 balo (SD = 25,2), pateiktus argumentus – 55,65 balo (SD = 25,36), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 57,61 balo (SD = 24,78). Tuo tarpu kitų studijų programų studentai, kuriems buvo nurodyta, kad vairuotojas niekada nebuvo baustas už KET pažeidimus ir eismo įvykis jam nutiko pirmą kartą, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 67,87 balo (SD = 21,46), priimto sprendimo teisingumą – 60,43 balo (SD = 27,18), pateiktus argumentus – 63,83 balo (SD = 24,63), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 66,96 balo (SD = 24,21). Trečiojoje byloje, kitų studijų programų studentai, kuriems buvo nurodyta, kad įmonė jau anksčiau yra bausta už pažeidimus ir klaidinančią reklamą, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 53,91 balo (SD = 26,95), priimto sprendimo teisingumą – 50,65 balo (SD = 31,37), pateiktus argumentus – 50,65 balo (SD = 28,62), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 51,52 balo (SD = 26,5). Tuo tarpu, tiriamieji, kuriems nurodyta, kad įmonė niekada nebuvo bausta ir visada dirbo sąžiningai, teisėjo elgesio teisingumą vertino vidutiniškai 58,51 balo (SD = 23,4), priimto sprendimo teisingumą – 56,17 balo (SD = 27,86), pateiktus argumentus – 58,94 balo (SD = 23,7), o įsigilinimą į bylos aplinkybes – 62,34 balo (SD = 23,98).

Palyginus teisės ir kitų studijų programų studentų vertinimus, gavome šiek tiek kitokius rezultatus, nei bendroje tiriamųjų imtyje. Pirmoje byloje teisės studentai palankiau vertino teismo sprendimą priimtą atsakovo naudai, kai medžiagoje buvo nurodyta, kad ankstesnė ieškovės santuoka buvo nutraukta dėl jos kaltės (vidurkinis rangas = 53,3), nei tada, kai buvo nurodyta, kad ankstesnė atsakovo santuoka buvo nutraukta dėl jo kaltės (vidurkinis rangas = 39,99) ($U = 751,5$,

$Z = -2,42, p = 0,016$). Teisėjo elgesio teisingumo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimai nesiskyrė, priklausomai nuo kaltės dėl ankstesnės santuokos nutraukimo.

Tačiau kitų studijų programų studentų grupėje skirtumai rasti tik vertinant įsigilinimą į bylos aplinkybes ir ginčo šalių argumentus. Tai yra, tiriamieji, kuriems buvo nurodyta, kad ankstesnė ieškovės santuoka buvo nutraukta dėl jos kaltės, palankiau vertino teismo įsigilinimą į bylos aplinkybes (vidurkinis rangas = 52,88), nei tie, kuriems buvo nurodyta, kad ankstesnė atsakovo santuoka buvo nutraukta dėl jo kaltės (vidurkinis rangas = 40,99) ($U = 804,5, Z = -2,14, p = 0,032$). Tuo tarpu teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo bei pateiktų argumentų vertinimai kitų studijų programų studentų grupėje nesiskyrė pagal tai, dėl kurios ginčo šalies buvo nutraukta ankstesnė santuoka.

Lyginant antrosios bylos, kurioje vairuotojas buvo išteisintas, vertinimus, gavome, kad teisės studijų studentai palankiau vertino teisėjo elgesį proceso metu (vidurkinis rangas = 54,54), priimtą sprendimą (vidurkinis rangas = 55,61) bei argumentus dėl priimto sprendimo (vidurkinis rangas = 52,93), kai medžiagoje buvo nurodyta, kad vairuotojas niekada nebuvo baustas, ir eismo įvykis jam atsitiko pirmą kartą. Tuo tarpu teisės studijų studentų mažiau palankiai buvo vertintas teisėjo elgesys teismo proceso metu (vidurkinis rangas = 38,80) ($U = 695,5, Z = -2,87, p = 0,004$), priimtas sprendimas (vidurkinis rangas = 37,78) ($U = 647,5, Z = -3,23, p = 0,001$) bei argumentai dėl priimto sprendimo (vidurkinis rangas = 40,34) ($U = 768, Z = -2,28, p = 0,022$), kai medžiagoje buvo nurodyta, kad vairuotojas buvo teistas ir baustas už KET pažeidimus. Tačiau teisės studentų teismo pateiktų argumentų vertinimai nesiskyrė priklausomai nuo to, ar išteisintas vairuotojas anksčiau buvo baustas, ar nebuvo. Apskaičiavus skirtumus tarp kitų studijų programų studentų vertinimų, gavome, kad priklausomai nuo to, ar vairuotojas buvo baustas, ar nebuvo, skyrėsi tik teisėjo elgesio vertinimai. Tiriamieji, kuriems buvo nurodyta, kad vairuotojas nebuvo baustas, palankiau vertino teisėjo elgesį teismo proceso metu (vidurkinis rangas = 52,54), nei tie, kuriems buvo nurodyta, kad vairuotojas buvo baustas ir teistas (vidurkinis rangas = 41,34) ($U = 820,5, Z = -2,02, p = 0,043$). Tuo tarpu teismo sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų ir įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimai nesiskyrė kitų studijų programų studentų grupėje pagal tai, ar vairuotojas anksčiau buvo baustas, ar nebuvo.

Lyginant trečiosios bylos, kurioje bauda įmonei buvo panaikinta, teisės studijų studentų vertinimus, reikšmingus skirtumus gavome tik vertinant teisėjo elgesį teismo proceso metu. Tiriamieji, kuriems buvo pateikta, kad UAB „Bendrovė“ visada dirbo sąžiningai ir niekada nebuvo

bausta, teisėjo elgesį vertino palankiau (vidurkinis rangas = 53,7), nei tie, kuriems buvo nurodyta, kad įmonė ne kartą buvo bausta už pažeidimus ir klaidinančią reklamą (vidurkinis rangas = 38,47) ($U = 688,5$, $Z = -2,78$, $p = 0,006$). Kitų skirtumų vertinimuose negauta – teisės studentai panašiai vertino teismo sprendimą, teisėjo pateiktus argumentus dėl priimto sprendimo, įsigilinimą į bylos aplinkybes ir ginčo šalių argumentus. Tuo tarpu kitų studijų programų studentų grupėje radome skirtumus vertinant teisėjo įsigilinimą į bylos aplinkybes. Tai yra, tiriamieji palankiau vertino teisėjo įsigilinimą į bylos aplinkybes, kai jiems buvo pateikta, kad UAB „Bendrovė“ niekada nebuvo bausta ir dirbo sąžiningai (vidurkinis rangas = 52,39), nei tada, kai buvo pateikta, kad įmonė jau anksčiau yra bausta už įvairius pažeidimus bei klaidinančią reklamą (vidurkinis rangas = 41,49) ($U = 827,5$, $Z = -1,97$, $p = 0,049$). Daugiau jokių kitų studijų programų studentų grupėje vertinimo skirtumų negavome – nepriklausomai nuo to, ar įmonė anksčiau buvo bausta, ar visada dirbo sąžiningai, tiek priimtas sprendimas panaikinti baudą, tiek teisėjo elgesio teisingumas teismo proceso metu, tiek pateikti argumentai dėl sprendimo buvo vertinami panašiai.

3.5. Inkaro efekto tyrimo rezultatai

Apskaičiavome, kokias kompensacijas, laisvės atėmimo bausmes bei baudas tyrimo dalyviai skirtų, priklausomai nuo to, kokio dydžio inkaras jiems pateiktas. Pirmojoje byloje, tiriamieji, kuriems buvo pateiktas didesnė ieškovės prašoma kompensacija (20000 eurų), galutinę kompensaciją įvertino vidutiniškai 14811,84 eurų ($SD = 7238,27$). Tuo tarpu tiriamieji, kuriems buvo pateikta mažesnė ieškovės prašoma kompensacija (10000 eurų), galutinę kompensaciją įvertino vidutiniškai 7632,56 eurų ($SD = 4716,7$). Antrojoje byloje, tiriamieji, kuriems buvo nurodyta, kad prokuroras siūlo nuteisti vairuotoją 5 metų laisvės atėmimo bausme, bausmę, kaip tinkamą įvertino 2,04 metų ($SD = 1,35$), o tie tiriamieji, kuriems buvo nurodyta, kad prokuroras siūlo nuteisti vairuotoją 1 metų laisvės atėmimo bausme, galutinę tinkamą bausmę įvertino vidutiniškai 0,8 metų ($SD = 0,61$). Trečiosios bylos medžiagoje, tyrimo dalyviai, kuriems buvo nurodyta, kad UAB „Bendrovė“ skirta bauda buvo 8000 eurų, savo siūlomą baudą vidutiniškai pateikė 5620,97 eurų ($SD = 2754,56$), o tie, kuriems buvo nurodyta 4000 eurų bauda – 3169,49 eurų ($SD = 1805,86$).

Siekiant iširti, kaip inkaras veikia galutinius sprendimus, buvo lyginama dviejų grupių, kurioms buvo pateikti skirtingų dydžių inkarai, sprendimai. Skirtumams tarp grupių apskaičiuoti buvo taikomas Mann-Whitney kriterijus (žr. 14-ą lentelę).

14 lentelė. Skirtumai tarp grupių, kurioms pateikti skirtingi inkarai, sprendimai (kompensacijos, bausmės ir baudos dydžiai)

	Didelis inkaras	Mažas inkaras			
	Vidurkinis rangas	Vidurkinis rangas	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Kompensacijos dydis	102,17	53,46	1089	-6,97	<0,001
Bausmės dydis	66,06	34,9	545,5	-5,31	<0,001
Baudos dydis	76,52	44,69	866,5	-5,08	<0,001

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Rezultatai parodė, kad bylos medžiagą su didesniu inkaru gavę tiriamieji galutiniuose sprendimuose taip pat pateikė didesnes reikšmes. Tiriamųjų grupės, kuriems buvo nurodyta 20000 eurų pinigine kompensacija ieškovei, buvo linkę skirti jai statistiškai reikšmingai didesnę sumą, nei tie, kuriems buvo nurodyta 10000 eurų prašoma kompensacija. Reikšmingi skirtumai tarp sprendimų gauti ir kitose dviejose bylose. Tiriamieji, kuriems buvo nurodyta, kad prokuroras siūlo nuteisti vairuotoją 5 metų laisvės atėmimo bausme, buvo linkę skirti jam didesnę bausmę, nei tie, kuriems buvo nurodyta prokuroro siūloma 1 metų laisvės atėmimo bausmė. Klaidinančios reklamos byloje didesnę baudą įmonei buvo linkę skirti tie tiriamieji, kurių bylos medžiagoje buvo pateikta 8000 eurų bauda, nei tie, kuriems buvo pateikta 4000 eurų bauda.

Taip pat apskaičiavome, kokias reikšmes sprendimuose nurodė teisės ir kitų studijų programų studentai. Teisės studentai, kuriems bylos medžiagoje buvo nurodyta prašoma 20000 eurų kompensacija ieškovei, savo sprendime kompensaciją įvertino vidutiniškai 15486,54 eurų (SD = 7183,51), o tie, kuriems buvo nurodyta 10000 eurų kompensacija – 7592,94 eurų (SD = 5200,51). Teisės studentai, kuriems buvo nurodyta, kad prokuroras siūlo nuteisti vairuotoją 5 metų laisvės atėmimo bausme, bausmę, kaip tinkamą įvertino 2,08 metų (SD = 1,27), o tie, kuriems buvo nurodyta, kad prokuroras siūlo nuteisti vairuotoją 1 metų bausme – 0,88 metų (SD = 0,65). Teisės studentai, kuriems trečioje byloje buvo nurodyta, kad įmonei buvo skirta 8000 eurų bauda, savo tinkamą baudos vertinimą pateikė vidutiniškai 5726,19 eurų (SD = 2585,61), o tie, kuriems buvo nurodyta, kad įmonei skirta 4000 eurų bauda – atitinkamai 3342,86 eurų (SD = 1564,26). Apskaičiavus kitų studijų programų studentų vertinimus gavome, kad studentai, kuriems bylos

medžiagoje buvo nurodyta prašoma 20000 eurų kompensacija ieškovei, savo sprendime kompensaciją įvertino vidutiniškai 13350 eurų (SD = 7291,27), o tie, kuriems buvo nurodyta 10000 eurų kompensacija – 7707,41 eurų (SD = 3723,82). Kitų studijų programų studentai, kuriems buvo nurodyta, kad prokuroras siūlo nuteisti vairuotoją 5 metų laisvės atėmimo bausme, bausmę, kaip tinkamą įvertino 1,94 metų (SD = 1,54), o tie, kuriems buvo nurodyta, kad prokuroras siūlo nuteisti vairuotoją 1 metų bausme – 0,67 metų (SD = 0,54). Teisės studentai, kuriems trečioje byloje buvo nurodyta, kad įmonei buvo skirta 8000 eurų bauda, savo tinkamą baudos vertinimą pateikė vidutiniškai 5400 eurų (SD = 3139,73), o tie, kuriems buvo nurodyta, kad įmonei skirta 4000 eurų bauda – atitinkamai 2741,18 eurų (SD = 2297,3).

Siekiant palyginti, kaip inkaras veikia teisės ir kitų studijų programų studentų galutinius sprendimus, buvo lyginama grupių, kurioms buvo pateikti skirtingų dydžių inkarai, sprendimai. Skirtumams tarp grupių apskaičiuoti buvo taikomas Mann-Whitney kriterijus (žr. 15-ą ir 16-ą lenteles).

15 lentelė. Skirtumai tarp teisės studijų studentų grupių, kurioms pateikti skirtingi inkarai, sprendimai (kompensacijos, bausmės ir baudos dydžiai)

	Didelis inkaras	Mažas inkaras			
	Vidurkinis rangas	Vidurkinis rangas	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Kompensacijos dydis	69,13	34,54	435,5	-6,03	<0,001
Bausmės dydis	43,92	22,09	218,5	-4,51	<0,001
Baudos dydis	53,89	31,11	403,5	-4,38	<0,001

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

16 lentelė. Skirtumai tarp kitų studijų programų studentų grupių, kurioms pateikti skirtingi inkarai, sprendimai (kompensacijos, bausmės ir baudos dydžiai)

	Didelis inkaras	Mažas inkaras			
	Vidurkinis rangas	Vidurkinis rangas	<i>U</i>	<i>Z</i>	<i>p</i>
Kompensacijos dydis	33,13	19,67	153	-3,34	0,001
Bausmės dydis	22,19	13,56	77,5	-2,54	0,011
Baudos dydis	23,13	14,15	87,5	-2,54	0,011

Pastaba. Statistiškai reikšmingi rezultatai pažymėti paryškintu šriftu.

Rezultatai rodo, kad tiek teisės, tiek kitų studijų programų studentai buvo reikšmingai paveikti pateikto inkaro. T. y., kaip ir lyginant visus grupių, kurioms pateikti skirtingi inkarai, tiriamieji, kuriems ieškovės argumentuose buvo pateikta didesnė (20000 eurų) kompensacija, manė, kad teismas jai turėtų skirti didesnę kompensaciją, nei tie, kuriems bylos medžiagoje buvo nurodyta mažesnė kompensaciją (10000 eurų). Taip pat abiejų studentų grupių laisvės atėmimo bausmės skyrimo vertinimai skyrėsi priklausomai nuo to, kokią laisvės atėmimo bausmę teisme siūlo prokuroras: prokurorui siūlant 5 metų bausmę, tiriamųjų siūloma bausmė taip pat buvo didesnė, palyginti su 1 metų bausme. Abiejų studentų grupių skiriamos baudos vertinimai taip pat skyrėsi priklausomai nuo inkaro – medžiagoje pateiktus tiriamiesiems 8000 eurų baudą, jie siūlė skirti didesnę baudą, nei tie, kuriems buvo nurodyta 4000 eurų bauda.

4. REZULTATŲ APTARIMAS

Tyrimo rezultatai patvirtino 1 bei 3 hipotezes, o antrąją patvirtino iš dalies.

Pirmąją hipoteze buvo spėjama, kad teismo sprendimas, kuris sutampa su turima asmens nuomone, bus vertinamas palankiau, nei sprendimas, kuris prieštarauja asmens nuomonei. Gauti rezultatai parodė reikšmingus skirtumus tarp skirtingas ginčo šalis palaikančių tiriamųjų teismo sprendimo vertinimų ir patvirtino šią hipotezę. Tokios tendencijos, vertinant teismo sprendimo teisingumą, teisėjo elgesio teisingumą, pateiktus argumentus bei įsigilinimą į bylos aplinkybes, vyravo visose trijose tyrimo dalyviams pateiktose bylose.

Šie rezultatai parodė, kad nepaisant to, kaip teismas argumentuoja priimtą sprendimą, jo teisingumas vertinamas priklausomai nuo to, ar jis sutampa su asmens nuomone. Tai yra vienas iš svarbiausių patvirtinančiosios euristikos ypatumų. Be to, nustatėme, kad žmonės nėra linkę keisti savo nuomonės teismui argumentavus savo sprendimą (pvz., žmogui išreiškus nuomonę, kokia turėtų būti bylos baigtis, šios nuomonės nepakeičia jokie teismo pateikti argumentai ir papildoma medžiaga). Tai dar vienas patvirtinančiosios euristikos ypatumas, kuris buvo tirtas anksčiau. Rassin (2010) atliktas tyrimas šiek tiek skiriasi nuo šio tyrimo, nes vietoje papildomos informacijos apie bylos aplinkybes buvo pateikti teismo argumentai dėl priimto sprendimo. Tačiau abiejuose tyrimuose nustatyta, kad žmonės yra linkę laikytis savo pirminės nuomonės ir nekeisti sprendimo atsiradus papildomai medžiagai ar paaiškinimams.

Tačiau palankiau vertinamas buvo ne tik su asmens turima nuomone sutampantis sprendimas, bet ir teisėjo elgesio teisingumas, jo įsigilinimas į bylos aplinkybes ir ginčo šalių argumentus, taip pat pateikti argumentai dėl priimto sprendimo. Visi šie vertinimai tarpusavyje yra susiję reikšmingais ryšiais. Tai reiškia, kad asmeniui palankiai vertinant teismo sprendimą, palankiai vertinamas ir teisėjo elgesys teismo proceso metu, pateikti argumentai dėl priimto sprendimo bei įsigilinimas į bylos aplinkybes bei ginčo šalių argumentus.

Kalbant apie pateiktų teisėjo argumentų vertinimą, nustatytos tendencijos, panašios į gautas Lord ir kitų (1979) – argumentai, kurie pritaria asmens turimai nuomonei yra vertinami kaip labiau įtikinantys, nei tie, kurie su turima nuomone nesutampa. Taigi net tokių pačių argumentų vertinimas skiriasi priklausomai nuo to, kuri ginčo šalis yra palaikoma.

Galima daryti išvadą, kad nepaisant pateikto paaiškinimo dėl teismo sprendimo, pats sprendimas, teisėjo elgesys teismo proceso metu, įsigilinimas į bylos aplinkybes bei argumentai

yra vertinami priklausomai nuo to, ar jie atitinka turimą asmens nuomonę. Tai gali būti svarbus veiksnys, lemiantis teismo sprendimų vertinimą.

Taip pat gavome, kad teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimai priklausė nuo informacijos apie ankstesnį ginčo šalių kaltumą. Tiesa, ne visose pateiktose bylose vertinimai buvo paveikti vienodai reikšmingai: ištuokos byloje informacija apie ankstesnes šalių santuokas ir jų nutraukimo priežastis paveikė teismo sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų ir įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimus, bet nepaveikė teisėjo elgesio teisingumo vertinimų. Antroje byloje informacija apie ankstesnius vairuotojo padarytus pažeidimus lėmė tiek teisėjo elgesio, tiek priimto sprendimo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes, vertinimą, t. y. sprendimas išteisinti vairuotoją, teisėjo elgesys, pateikti argumentai bei įsigilinimas į bylos aplinkybes, buvo vertinti palankiau, kai vairuotojas niekada anksčiau nebuvo baustas. Tuo tarpu trečiojoje byloje informacija apie įmonės ankstesnius pažeidimus lėmė mažiau palankų teisėjo elgesio teisingumo ir įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimą. Tai reiškia, kad pateikta informacija apie ankstesnį šalių kaltumą skatina patvirtinti hipotezę, kad šalys yra kaltos, bei palankiau vertinti su šia hipotezę sutampantį sprendimą. Tai yra pagrindiniai patvirtinančiosios euristikos aspektai (Ask & Granhag, 2005; Burke, 2006; Kahneman, 2011). Šiame tyrime, panašiai kaip Hill ir kitų (2008) bei Kassin ir kitų (2003) tyrimuose, buvo pateikta informacija, apie galimą (o šiame tyrime – apie buvusį) šalių kaltumą. Skirtumas tarp minėtų autorių tyrimų ir mūsų tyrimo yra toks, kad mūsų tyrime siekiama išsiaiškinti ne tai, kokia informacija yra atrenkama, siekiant patvirtinti šalių kaltumą, o tai, kaip vertinamas teismo sprendimas, kuris yra palankus arba nepalankus vienai iš ginčo šalių. Nepaisant šių skirtumų, tiek kitų mokslininkų, tiek mūsų gauti rezultatai parodė, kad teismo sprendimai ir jų vertinimai iš dalies priklauso nuo informacijos apie numanomą ginčo šalių kaltumą.

Trečioji hipotezė, pagal kurią buvo tiriamas inkaro efektas, taip pat buvo patvirtinta. Gauti rezultatai parodė, kad aplinkos siūlomas inkaras lemia tai, kokie galutiniai sprendimai, susiję su dydžiais, yra priimami. Didesnius skaičius (kompensacijos dydį ieškovei, laisvės atėmimo bausmės dydį vairuotojui bei baudos dydį įmonei) bylos medžiagoje pateikus tiriamiesiems, pastarieji taip pat buvo linkę priimti sprendimus, susijusius su didesniais dydžiais. Tai šiame tyrime, kaip ir kituose, kuriuose lyginta, kaip aplinkos pasiūlyti inkarai veikia sprendimus, patvirtina inkaro efektą (Mussweiler & Strack, 1999; English, Mussweiler & Strack, 2006).

Kaip minėta literatūros apžvalgoje, vienas iš inkaro efekto veiksnių gali būti turimos žinios. Tiesa, įvairūs tyrimai parodė prieštarigus rezultatus – kai kurie autoriai teigia, kad inkaro efektą turimos žinios gali sumažinti (Englich & Soder, 2009; Chapman & Johnson, 1994; Wilson, et al., 1996), o kiti – kad inkaro efektas pasireiškia nepaisant turimų žinių ir patirties (Englich, et. al., 2006; Mussweiler, Strack & Pfeiffer, 2000). Mūsų tyrimas parodė, kad turimos žinios visgi nedidina atsparumo inkaro efektui. Nors teisės studentai turi daugiau teisinių žinių, nei kitų specialybių studentai, jų sprendimai lygiai taip pat buvo paveikiami inkaro, kaip ir šių žinių neturinčių studentų. Taigi galima pritarti tokius pačius rezultatus gavusiems mokslininkams ir daryti išvadą, kad inkaro efekto pasireiškimo laipsnis nuo turimų žinių ir patirties nepriklauso – inkaro efektas gali paveikti visus žmones (Engel & Gigerenzer, 2006; Judson, 2017).

Kadangi buvo nustatyta, kad nuo aplinkos pasiūlytų inkarų gali priklausyti kompensacijų, baudų ir net laisvės atėmimo bausmės dydis, galime daryti išvadą, kad inkaro efektas gali būti svarbus teismo sprendimų veiksnys tiek civilinėse, tiek baudžiamosiose bylose.

Šis tyrimas nuo kitų intuityvių teisinių sprendimų priėmimo būdų tyrimų skiriasi tuo, kad buvo tiriamas ne pats sprendimo priėmimas, o suvokto teismo sprendimo vertinimas. Dėl šio tyrimo naujumo rezultatus palyginti su kitų tyrimų rezultatais yra gana sudėtinga. Tokių tyrimų, tiriančių, kaip žmonės vertina teismo sprendimus, trūkumas turėtų paskatinti mokslininkus labiau gilintis į šią sritį. Kaip jau minėta anksčiau, teigiamas požiūris į teismą, teismo sprendimus, skatina palankiau vertinti ir kitas valstybės institucijas bei laikytis įstatymų (Tyler, 2007). Dėl šios priežasties yra svarbu ir toliau aiškintis, nuo kokių veiksnių gali priklausyti žmonių teismo sprendimų vertinimai.

IŠVADOS

1. Teisėjo elgesio teisingumo, teismo sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų dėl sprendimo bei įsigilinimo į bylos aplinkybes ir ginčo šalių argumentus vertinimai yra tarpusavyje susiję – palankiau vertinant teismo sprendimą, palankiau vertinamas ir teisėjo elgesio teisingumas, pateikti argumentai bei įsigilinimas į bylos aplinkybes.

2. Teismo sprendimo teisingumas, teisėjo elgesio teisingumas, pateikti argumentai bei įsigilinimas į bylos aplinkybes, vertinami palankiau, kai sprendimas sutampa su asmens turima nuomone.

3. Teisėjo įsigilinimas į bylos aplinkybes ir ginčo šalių argumentus vertinamas palankiau tada, kai sprendimas priimtas niekada nebausto asmens ar įmonės, bei ne sutuoktinio, dėl kurio kaltės buvo nutraukta santuoka, naudai (palyginti su jau anksčiau baustu asmeniu ar įmone bei sutuoktiniu, dėl kurio kaltės buvo nutraukta santuoka). Teisėjo elgesio teisingumas bei priimtas sprendimas vertinamas palankiau tada, kai sprendimas priimtas niekada nebausto asmens ar įmonės naudai (palyginti su jau anksčiau baustu asmeniu ar įmone). Pateikti argumentai dėl priimto sprendimo vertinami palankiau, kai teismo sprendimas priimtas niekada nebausto asmens bei ne sutuoktinio, dėl kurio kaltės buvo nutraukta santuoka, naudai (palyginti su jau anksčiau baustu asmeniu bei sutuoktiniu, dėl kurio kaltės buvo nutraukta santuoka).

4. Didesni skiriamos kompensacijos, laisvės atėmimo bausmės ir baudos dydžiai bylos medžiagoje lemia didesnius galutinių sprendimų dydžius.

5. Teisės žinios neturi įtakos teisėjo elgesio teisingumo, priimto sprendimo teisingumo, pateiktų argumentų bei įsigilinimo į bylos aplinkybes vertinimams bei priimamiems sprendimams.

LITERATŪRA

- Agrawal, N., Han, D., & Duhachek, A. (2013). Emotional agency appraisals influence responses to preference inconsistent information. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 120, 87–97.
- Ask, K. & Granhag, P. A. (2005). Motivational sources of confirmation bias in criminal investigations: the need for cognitive closure. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*. 2(1), 43-63.
- Bergman, O., Ellingsen, T., Johannesson, M., & Svensson, C. (2010). Anchoring and cognitive ability. *Economics Letters*, 107, 66–68.
- Bibas, S. (2004). Plea Bargaining Outside the Shadow of Trial. *Harvard Law Review*, 117, 2463-2515.
- Brakel, L. A. W. & Shevrin, H. (2003). Freud's Dual Process Theory and the Place of the a-Rational. *Behavioral and Brain Sciences*. 26, 527-534.
- Caputo, A. (2014). Relevant information, personality traits and anchoring effect. *International Journal of Management and Decision Making*, 13 (1).
- Chapman, G. B. & Johnson, E. J. (1994). The limits of anchoring. *Journal of Behavioral Decision Making*, 7, 223–242.
- Chapman, G. B. & Johnson, E. J. (2002). Incorporating the Irrelevant: Anchors in Judgments of Belief and Value. In T. Gilovich, D. W. Griffin, & D. Kahneman (Eds.) *Heuristics and Biases. The Psychology of Intuitive Judgement*. New York: Cambridge University Press.
- Correia, V. (2011). Biases and fallacies: The role of motivated irrationality in fallacious reasoning. *Cogency*, 3(1), 107-126.
- Critcher, C. R. & Gilovich, T. (2008). Incidental Environmental Anchors. *Journal of Behavioral Decision Making*, 21, 241–251.
- Czerwonka, M. (2017). Anchoring and Overconfidence: The Influence of Culture and Cognitive Abilities. *International Journal of Management and Economics*, 53(3), pp. 48–66.

- Englich, B., Mussweiler, T. & Strack, F. (2006). Playing Dice With Criminal Sentences: The Influence of Irrelevant Anchors on Experts' Judicial Decision Making. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(2).
- Englich, B. & Soder, K. (2009). Moody experts — How mood and expertise influence judgmental anchoring. *Judgment and Decision Making*, 4(1), 41–50.
- Eroglu, C. & Croxton, K. L. (2010). Biases in judgmental adjustments of statistical forecasts: The role of individual differences. *International Journal of Forecasting*, 26, 116-133.
- Evans, J. St. B. T., & Stanovich, K. E. (2013). Dual-Process Theories of Higher Cognition: Advancing the Debate. *Perspectives on Psychological Science*, 8(3), 223–241.
- Festinger, L. (1957). *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford University Press, Stanford, California.
- Furnham, A. & Boo, H. C. (2011). A literature review of the anchoring effect. *The Journal of Socio-Economics*, 40, 35-42.
- Gigerenzer, G. (2006). Heuristics. In G. Gigerenzer & C. Engel (Eds.), *Heuristics and the Law*, (pp. 17-45), Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Gigerenzer, G., & Regier, T. (1996). How Do We Tell an Association From a Rule? Comment on Sloman (1996). *Psychological Bulletin*, 119(1), 23-26.
- Hernandez, I. & Preston, J. L. (2012). Disfluency Disrupts the Confirmation Bias. *Journal of Experimental Social Psychology*, 49, 178-182.
- Jonas, E., Graupmann, V., & Frey, D. (2006). The Influence of Mood on the Search for Supporting Versus Conflicting Information: Dissonance Reduction as a Means of Mood Regulation? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(1), 3-15. DOI: 10.1177/0146167205276118.
- Judson, K. (2017). Bias, Subjectivity, and Wrongful Conviction. *University of Michigan Journal of Law Reform*, 50 (3).
- Kahneman, D. (2011). *Mąstyimas, greitas ir lėtas*. Vilnius: Eugrimas.
- Kassin, S. M., Goldstein, C. C., & Savitsky, K. (2003). Behavioural confirmation in the interrogation room: On the dangers of presuming guilt. *Law and Human Behaviour*, 27, 187–203.

- Lee, C. (2011). Bounded Rationality and the Emergence of Simplicity Amidst Complexity. *Journal of Economic Surveys*, 25(3).
- Lord, C. G., Ross, L., & Lepper, M. R. (1979). Biased Assimilation and Attitude Polarization: The Effects of Prior Theories on Subsequently Considered Evidence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(11), 2098-2109.
- McElroy, T. & Dowd, K. (2007). Susceptibility to anchoring effects: how openness to experience influences responses to anchoring cues. *Judgment and Decision Making*, 2, 48–53.
- Miller, C. (2013). Anchors Away: Why the Anchoring Effect Suggests that Judges should be able to Participate in Plea Discussions. *Boston College Law Review*. 54(4).
- Montgomery, J. E. (2006). Cognitive Biases and Heuristics in Tort Litigation: A Proposal to Limit Their Effects Without Changing the World. *Nebraska Law Review*, 85(1).
- Mussweiler, T. & Strack, F. (1999). Hypothesis-Consistent Testing and Semantic Priming in the Anchoring Paradigm: A Selective Accessibility Model. *Journal of Experimental Social Psychology*, 35, 136–164.
- Mussweiler, T., Strack, F., & Pfeiffer, T. (2006). Overcoming the inevitable anchoring effect: considering the opposite compensates for selective accessibility. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 1142–1150.
- Ness, A. M. (2017). *The Role of Emotions and Cognitive Biases in Ethical Decisions*. (Doctoral Dissertation). University of Oklahoma.
- O'Brien, B. & Ellsworth, P. C. (2006). Confirmation Bias in Criminal Investigations. *1st Annual Conference on Empirical Legal Studies Paper*.
- Oswald, M. E. & Grosjean, S. (2004). Confirmation bias. In: R.F.Pohl (Ed.) *Cognitive Illusions. A Handbook on Fallacies and Biases in Thinking, Judgement and Memory*, (pp. 79-96). Psychology Press, Hove and New York.
- Oppenheimer, D. M., LeBoeuf, R. A., & Brewer, N. T. (2008). Anchors Aweigh: A Demonstration of Cross-modality Anchoring and Magnitude Priming. *Cognition*, 106, 13–26.
- Peer, E. & Gamliel, E. (2013) Heuristics and Biases in Judicial Decisions. *Court Review*, 49, 114-118.

- Rassin, E. (2010). Blindness to alternative scenarios in evidence evaluation. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 7, 153–163.
- Simon, H. A. (1955). A Behavioral Model of Rational Choice. *The Quarterly Journal of Economics*, 69(1). (pp. 99-118).
- Simon, H. A. (1972). Theories of Bounded Rationality. In C. B. McGuire and Roy Radner (Eds.), *Decision and Organization* (pp. 161-176), North-Holland Publishing Company.
- Smith, A. R. (2011). *Exploring the Relationship Between Knowledge and Anchoring Effects: Is the Type of Knowledge Important?* Doctoral Dissertation. University of Iowa.
- Snook, B. & Cullen, R. M. (2009). Bounded Rationality and Criminal Investigations: Has Tunnel Vision Been Wrongfully Convicted? In D.K. Rossmo (Ed.) *Criminal Investigative Failures* (pp. 71-98) Boca Raton: Taylor and Francis Group.
- Stanovich, K. E., & West, R. F. (2000). Individual differences in reasoning: Implications for the rationality debate? *Behavioral and Brain Sciences*, 23, 645–726.
- Slovic, S. (2014). Two Systems of Reasoning. In J. W. Sherman, B. Gawronski, & Y. Trope (Eds.), *Dual-Process Theories of the Social Mind* (pp. 69-79). New York: The Guilford Press.
- Tyler, T. R. (2007). Court Review: Volume 44, Issue 1/2 – Procedural Justice and the Courts. *Court Review: The Journal of the American Judges Association*, 217.
- Turner, B. M. & Schley, D. R. (2016). The anchor integration model: A descriptive model of anchoring effects. *Cognitive Psychology*, 90, 1–47.
- Tversky, A., & Kahneman, D. (1974). Judgement Under Uncertainty: Heuristics and Biases. *Science, New Series*, 185(4157).
- Tversky, A., & Kahneman, D. (2002). Extensional versus Intuitive Reasoning: The Conjunction Fallacy in Probability Judgment. In T. Gilovich, D.W. Griffin, & D. Kahneman (Eds.) *Heuristics and Biases. The Psychology of Intuitive Judgement*. New York: Cambridge University Press.
- Wallace, W. A. (2015). *The Effect of Confirmation Bias on Criminal Investigative Decision Making*. (Doctoral Dissertation). Walden University, Minneapolis, Minnesota.

Wilson, T. D., Houston, C. E., Etling, K. M., & Brekke, N. (1996). A New Look at Anchoring Effects: Basic Anchoring and Its Antecedents. *Journal of Experimental Psychology: General*, 125(4), 387-402.

PRIEDAI

1 priedas. Demografinių duomenų anketa

1. Jūsų amžius (įrašykite)
2. Jūsų lytis
 - Vyras
 - Moteris
3. Jūsų išsilavinimas (įrašykite).....
4. Jūsų specialybė (įrašykite).....
5. Šeiminė padėtis
 - Nevedęs (-usi)
 - Vedęs/Ištekėjusi
 - Išsiskyręs(-usi)
 - Kita
6. Kur Jūs praleidote didžiąją savo gyvenimo dalį:
 - Dideliame mieste
 - Rajono centre
 - Mažame miestelyje
 - Kaime
7. Ar Jums kada nors teko dalyvauti teisme?
 - Taip (pabraukite, koks buvo Jūsų vaidmuo: ieškovo, atsakovo, liudytojo, kaltinamojo, stebėtojo)
 - Ne
8. Ar Jūsų artimiesiems/pažįstamiems kada nors teko dalyvauti teisme?
 - Taip (pabraukite, koks buvo jų vaidmuo: ieškovo, atsakovo, liudytojo, kaltinamojo, stebėtojo)
 - Ne
9. Ar Jums teko išklausti kokias nors teisinės disciplinas (jeigu studijavote (-uojate) ne teisę)?
 - Taip (nurodykite konkrečiai, kokias)
.....
.....
 - Ne
 - Aš studijavau (-uoju) teisę
10. Ar Jūs domitės teisinės tematikos spauda?
 - Taip
 - Ne

11. Ar Jūs domitės teisinės tematikos informacija internete?

- Taip
- Ne

12. Ar Jūs domitės teisinės tematikos televizijos laidomis?

- Taip
- Ne

13. Ar Jūs domitės teisinės tematikos radijo laidomis?

- Taip
- Ne

Nuoširdžiai dėkojame Jums už bendradarbiavimą.